

H. Simon Katalin:

Neolit és rézkori települések Tekenye határában

Tekenye Öcse nevű dűlőjében egy É—D irányú dombvonulaton, melyet NY-ról és D-ről a Nádasd-patak halastavakkal bővített ártere határol, 1978 őszen a zalaszentgróti ÁG gyümölcsfa-telepítés előtt 80—100 cm mélységben aláforgatta a talajt. E munka során gazdag régészeti lelőhelyet bolygattak meg. Az emberi megtelepedésre kétségek nélkül kedvező fekvésű lelőhelyen neolitikus, rézkori, korai és késő-bronzkori, kelta, római, népvándorlás- és Árpád-kori objektumok (összesen 36 hulladék-gödör, ház, illetve kemence) kerültek elő.¹

Dolgozatomban a neolit és rézkori leletanyaggal foglalkozom.²

A következő objektumok tartoznak a tárgyalandó időszakokhoz:³

6. objektum: (kelta kori hulladék-gödör)

Belőle kis mennyiségű, a lengyeli kultúrát képviselő leletanyag is származik. A cserepek sárgás- és szürkésbarna, vagy téglavörös színűek. A kerámia soványítása általában kerámia-zúzalékkal történt; jó égetésűek.

7. objektum (hulladék-gödör) (6. k. 1—3.)

Szintén kevés, a Balaton I. csoportba tartozó edénytöredék került elő benne. Jellemzőjük a fekete, sötétbarna és téglavörös szín. Soványítóanyag: homok vagy néha kevés kerámia-zúzalék is, jó izapolásúak és jó égetésűek.

A gödör anyagához a földmunkák következtében néhány lengyeli kultúrába tartozó cserép is keveredett.

8. objektum (hulladék-gödör) (6. k. 4—5.)

A 7. objektumhoz hasonlóan kevés, a Balaton I. csoportba tartozó kerámia-töredék származik belőle.

A hulladék-gödör anyagába szintén keveredett néhány, a lengyeli kultúrába tartozó cserép (6. k. 5.). Ezek jellegzetessége a szürke, téglavörös és sárgásbarna szín, a homokkal való soványítás (egyes esetekben kevés kerámia-zúzalékot is alkalmaztak), a jó minőség és a vékony edényfal.

Az objektum anyagában néhány szórvány kelta kori cserép is előfordult.

9. objektum (hulladék-gödör)

Mindössze két db jellegtelen őskori cserép származik belőle.

10. objektum (hulladék-gödör)

Az innen származó és jó minőségű, a lengyeli kultúrába sorolható leletanyagra jellemző a sárgásbarna, ritkábban a szürkés szín és a kerámia-zúzalékkal való soványítás. Említésre méltó egy félgömbös tálka peremtöredéke és egy agyagkanál töredéke.

11. objektum (hulladék-gödör)

Jelentéktelen mennyiségű kerámia-töredéket sikerült összegyűjteni belőle. Anyagában előfordultak a lengyeli kultúra képviselői, de a Balaton I. csoporté is.

13. objektum (hulladék-gödör)

Mindössze 4 db edénytöredék származik belőle; ezek a lengyeli kultúrába tartoznak. A cserepek jellemzője a sárgás- és vörösésbarna, szürke szín. Kívül néhol fekete foltosak. Soványításnál homokot és kevés kerámia-zúzalékot használtak. Az edények jó égetésűek és viszonylag vékony falúak.

15. objektum (hulladék-gödör)

3 db, a lengyeli kultúrába tartozó cserép jelenti leletanyagát. Két jellegtelen darab mellett jelentősebb egy téglavörös színű, kerámia-zúzalékkal soványított csótalp-töredék.

16. objektum (hulladék-gödör)

Az objektum korát egyetlen egy, a lengyeli kultúrába sorolt cserép határozza meg.

17. objektum (1. k.; 6. k. 6—11.; 7. k. 1., 3., 6., 8.; 8. k. 1., 3.; 9. k. 3., 6.)

Az ásatási dokumentáció az objektumot a következőképp írja le: Ovális gödörház. Hossztengelye NY—K irányú. „Alja erősen lejárt, kemény; szélein szürkésbarna, közepén fekete elszíneződés.” A ház K-i végén a padlón rézsalakot észleltek. (GMA 1215. 87.) A lengyeli kultúrába tartozó kerámia-anyagra jellemző a sárgásbarna szín, az edényfal néha szürke vagy fekete foltos. Az edények általában kerámia-zúzalékkal soványítottak, jó minőségűek és méreteikhez képest vékony falúak.

Az innen származó kerámia túlnyomórészt a lengyeli kultúra korai szakaszába sorolható, de néhány, a kultúra késői szakaszát képviselő töredékek is találkozunk. Ezek a már említett okok miatt keveredhettek e ház leletanyagába. Így az objektum minden bizonnyal a lengyeli kultúra korai szakaszából származik.

A leletanyagban két nagy átégett, karólenyomatos paticsot is találunk.

18. *objektum* (2. k.; 7. k. 2., 4–5., 7., 9.; 8. k. 2., 4–10.; 9. k. 1–2., 4–5., 7–9.; 10. k. 1–8.)

ÉK—DNY hossz tengelyű, lekerekített sarkú téglalap alakú ház, melynek a járószintje is észlelhető volt. A járószint feletti barna, agyagos paticsos betöltés paticsfalú házra utal. A ház DK-i sarkában a leletmentés során méhkas alakú vermet tártak fel, melynek kitöltésében faszénszilánkok jelentkeztek (GMA 1215. 87.). A benne talált leletanyag a lengyeli kultúra korai szakaszához kapcsolja az objektumot. A kerámia jellemzője a sárgás- vagy szürkésbarna szín; némelyik edény fala fekete vagy szürke foltos. Általában homokkal, ritkábban kerámia-zúzalékkal soványítottak.

E házból származik egy örlőkő-töredék is. A verem kis mennyiségű leletanyagának jellege megegyezik a ház leletanyagáéval.

18/a *objektum* (hulladékgödör) (28. k. 2., 5.)

Leletanyagát kevés, kerámia-zúzalékkal soványított, a lengyeli kultúrába tartozó edénytöredék jelenti. Közülük kiemelkedik egy félgömb alakú tál peremtöredéke, hasán rátett tagolt borda és egy kagylószerű fül. E hulladékgödör anyagában is előfordultak kelta kori cserepek, ezért ezt az objektumot sem sorolhatjuk fenntartás nélkül a lengyeli kultúra objektumai közé.

19. *objektum* (11. k. 1–2.)

Kelta kori objektum, melybe néhány, a lengyeli kultúrát képviselő cserép keveredett.

20. *objektum* (hulladékgödör) (11. k. 3–5.; 12. k. 1–8.)

Nagy valószínűséggel a bolerázi csoport hulladékgödre volt, ugyanis az innen származó kerámia nagy része ebbe a csoportba sorolható. A leletanyagban azonban — nyilvánvalóan itt is a mezőgazdasági földmunkák következtében — jelentősebb mennyiségű, a lengyeli kultúrát képviselő, illetve néhány, a Balaton I. csoportba tartozó és pár késő-bronzkori cserép is található.

21. *objektum* (hulladékgödör) (13. k. 1–13.; 14. k. 1–9.; 15. k. 1–11.)

Az innen származó kerámia-leletek a lengyeli kultúra, a Balaton I. csoport és a Boleráz-csoport körébe tartoznak. E jelenség ismét a nagyszabású földmunkákkal magyarázható.

A lengyeli kultúra cserepei sárgásbarna színűek, homokkal soványítottak, jó égetésűek vagy szürkés-szürkésbarna, kerámia-zúzalékkal soványított vastagabb falú darabok.

A Balaton I. csoportba tartozó cserepek általában szürkés színűek, jól iszapoltak, jó égetésűek és némelyiken kannelúradíszítés látható (13. k. 13.).

A bolerázi csoportot csak néhány töredék képviseli. Említésre méltó, hogy az objektum anyagában 2 db, a lengyeli kultúrába sorolható kerámia-töredéken figyelhető meg gyékénylenyomat: az egyik

egy csésze töredéke, mely kívül fekete, barna foltos, belül téglavörös, kerámia-zúzalékkal soványított, közepes minőségű és falvastagságú. Alján a vörösbarna bevonat alatt gyékénylenyomat látszik. (15. k. 3.) A másik egy téglaszínű, homokkal soványított, jó égetésű, közepes falvastagságú edény fenéktöredéke, külső oldalán a gyékénylenyomattal.

Mivel a 21. objektum anyagának nagyobbik hányadát a Balaton I. csoportba tartozó cserepek képviselik, feltételezhetően ez a Balaton I. csoport hulladékgödre volt.

22. *objektum* (3. k.; 16. k. 1–12.; 17. k. 1–11.; 18. k. 1–10.)

Téglalap alakú, NY—K-i hossz tengelyű ház, melyet leletanyaga a lengyeli kultúrához köt: a sárgás- és szürkésbarna színű, általában homokkal, ritkábban kerámia-zúzalékkal soványított, jó minőségű kerámia-töredékek a lengyeli kultúra korai és késői fázisából származó edények darabjai, melyek az említett földmunkák következtében keverednek az objektum anyagában. Így ezt a házat egyik periódushoz sem köthetjük teljes biztonsággal.

23. *objektum* (hulladékgödör) (19. k. 1–11.)

A lengyeli kultúra késői fázisának hulladékgödre. Jellegzetes a cserepek sárgásbarna és fekete—sötétszürke színe, a homokkal történt soványítás (ritkán kevés kerámia-zúzalékot is hozzáadtak).

24. *objektum* (hulladékgödör) (20. k. 1–9.)

A lengyeli kultúra leletanyagát tartalmazta. A gödör kerámia-anyaga két részre osztható: egyik része homokkal soványított, jó minőségű, másik része kerámia-zúzalékkal soványított, gyengébb minőségű. Ennek az objektumnak az anyagában is keverednek a lengyeli kultúra korai és késői szakaszának cserepei.

26. *objektum* (hulladékgödör)

Leletanyagát 7 db lengyeli kultúrába tartozó cserép jelenti. Sárgás- és szürkésbarna színűek, egyikük fekete foltos. Soványításnál a homok dominál, de a kerámia-zúzalék is előfordul. Az edények közepes minőségűek; egyikük kifejezetten vékony falú.

27. *objektum* (hulladékgödör)

Benne kevés edénytöredék került elő. Ezeket jellemzőik alapján a késő-rézkori bolerázi csoport leletanyagának tartjuk.

28. *objektum*

Innen 2 db jellegtelen őskori cserépet ismerünk.

29. *objektum* (hulladékgödör) (28. k. 8.)

A lengyeli kultúra hulladékgödre. Az innen származó — egyébként jellegtelen — cserepekre általában a barna—szürkésbarna szín, a homokkal, kerámia-zúzalékkal történt soványítás és a közepes minőség jellemző.

30. *objektum* (hulladékgödör) (21. k. 1–9.)

Leletanyaga a bolerázi csoportba sorolható. Kevés

cserép került itt elő, köztük néhány, a lengyeli kultúrába tartozó szórvány is.

31. objektum (4. k.; 22. k. 1—2.; 28. k. 3—4., 6—7.) Félkör alakú kemence, melynek szélein néhol a tapasztás még megfigyelhető volt. A kemencéből több átégett paticsdarab származik. A sütőfelületen a dokumentáció tanúsága szerint egy nagy kő feküdt. A kemencében talált néhány darab másodlagosan is átégett cserép alapján az objektumot a lengyeli kultúra korai fázisába datálhatjuk. A leletanyagban pár darab kalcinált állatsont is előfordul.

32. objektum

Összesen 3 db, a lengyeli kultúrába tartozó cserepet ismerünk innen, valamint néhány darab paticsot és egy csiszolókö tőredékét. Az objektumról más információnk nincs.

33. objektum (hulladékgödör) (22. k. 3—10.)

A kerámia fő jellemzője a fekete, sárgásbarna szín, az edényfal néha szürke foltos. A soványításban a kerámia-zúzalék dominál. A lengyeli kultúra korai szakaszából származó objektum, bár leletanyagában néhány, a késő-lengyeli időszakot képviselő edénytőredék is előfordul.

Az objektum anyagához pár darab nagy, átégett, karólenyomatos patics is tartozik.

34. objektum (5. kép; 23. k. 1—12.; 24. k. 1—9.; 25. k. 1—13.; 26. k. 1—4.)

Feltárására az adott körülmények között csak részben kerülhetett sor. A belőle származó cserepek a lengyeli kultúra korai és késői időszakát képviselik. Az objektum feltárása közben patics-tőredékek is kerültek elő. Ez a tény és az objektum méretei arra utalnak, hogy ez az objektum is ház lehetett.

Az innen származó kerámia is két részre osztható: vöröses- vagy sárgásbarna színű, homokkal soványított, jó iszapolású, jó égetésű, viszonylag vékony falú, különböző méretű edények darabjai alkotják az egyik csoportot, míg a másikba sötétebb barna, szürkés- és sárgásbarna színű, általában kerámia-zúzalékkal soványított, közepes minőségű, nagyméretű edények tőredékei tartoznak. Említésre méltó, hogy a nagy edények is viszonylag vékony falúak.

36. objektum (hulladékgödör)

Leletanyagát mindössze néhány darab erősen kavicsos, illetve homokkal és kerámia-zúzalékkal soványított, a lengyeli kultúrába tartozó cserép jelenti. Az objektum anyagában paticsdarabok is előfordultak. Kevés, a Balaton I. csoportot képviselő cserép az ismert körülmények miatt szórványként a gödör anyagához keveredett. Itt figyelemre méltó a kavicsos soványítás, ugyanis a tekenye-öcsei lelőhely jelentős mennyiségű, a lengyeli kultúrát képviselő leletanyagában csak a 36. objektum néhány cserepe kavicsos soványítású.⁴

A fentiekben kívül néhány olyan edénytőredéket is bemutatunk, melyek bár objektumhoz nem köthetők, mivel a mezőgazdasági földmunkák során abszolút szórványként kerültek elő, közlésre mindenképpen érdemesek. (26. k. 5—12.; 27. k. 1—8.; 29. k. 1—8.) Koruk pontosabb meghatározását a kerámialeletek elemzése során kíséreljük meg.

Apróleletek

A leletmentés a kerámialeleteken kívül jelentős mennyiségű kőeszközt is eredményezett: a 12 db gyártási hulladéknak tekinthető szilánkkal és a 4 db magkövel együtt összesen 51 db-ot.

Az eszközök megoszlása a következő:

Magkő:	6. objektum — 1 db
	23. objektum — 1 db
	24. objektum — 2 db
	összesen 4 db
Örlőkő-tőredék:	18. objektum — 1 db
Csiszolókő:	24. objektum — 1 db
	32. objektum — 1 db
	összesen 2 db
Kőbalta:	24. objektum — 1 db
	33. objektum — 1 db (22. k. 6.)
	Szórvány — 2 db (26. k. 5.)
	összesen 4 db
Kőkalapács:	Szórvány — 2 db (26. k. 4.)
Penge:	22. objektum — 2 db
	24. objektum — 3 db
	34. objektum — 4 db
	összesen 9 db
Vakaró:	22. objektum — 3 db
	23. objektum — 3 db
	24. objektum — 2 db
	34. objektum — 5 db
	összesen 13 db
Fúró:	34. objektum — 3 db
Kaparó:	Szórvány — 1 db
Gyártási hulladék:	20. objektum — 2 db
	22. objektum — 2 db
	33. objektum — 1 db
	34. objektum — 4 db
	Szórvány — 3 db
	összesen 12 db

17 db eszköz (a teljes mennyiség 1/3 része) készült máj barna színű kovából, főleg a pengék és a vakarók.⁵ A gyártási hulladékok és a magkövek helyi iparra engednek következtetni. Sarlófény egyetlen pengén sem figyelhető meg, tehát a földművelésre e lelőhelyen még közvetett bizonyítékunk sincs.

Feltétlenül kiemelésre érdemes az a megfigyelés, mely szerint a 17. objektum (a korai lengyeli kultúrába tartozó ovális gödörház) K-i végén, a padlón rézsalak fordult elő. A lelőhely bolygatott volta miatt ez, sajnos, további értékelésre nem alkalmas.

A leletanyagban nem túl nagy számban, de előfordulnak agyagkanalak töredékei is [10. k. 4. (18. obj.), 15. k. 3. (21. obj.), 24. k. 9. (34. obj.)]. Az agyagkanalak egyaránt tartozhatnak a lengyeli kultúrába és a Balaton I. csoportba; a köeszközök a fentiekén kívül a bolerázi csoportba is. Ezért e leleteket a továbbiakban részletesen nem tárgyaljuk.

A leletanyag értékelése

A tekenye—öcsei lelőhelyen a lengyeli kultúra leletanyaga képviselt a legintenzívebben, ezért az értékelésnél a fő hangsúlyt erre helyezük.⁶

A lengyeli kultúrát képviselő leletek a következő objektumokból származnak: 6., 7., 8., 10., 11., 13., 15., 16., 17., 18., 18/a., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 26., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 36.

A lengyeli kultúra korai szakaszának leletei

1. Csőtálpas edények

A lengyeli kultúra késői időszakába sorolható — később tárgyalandó — harangos csőtálpas edények kivételével ez az edénytípus a kultúra élete során, annak egész elterjedési területén sokféle változatban létezik. Lelőhelyünkön is több variáns figyelhető meg [9. k. 6. (17. obj.); 15. k. 10. (21. obj.); 19. k. 9., 11. (23. obj.); 20. k. 3., 9. (24. obj.); 22. k. 10. (33. obj.); 25. k. 12., 26. k. 1., 3. (34. obj.)]. Nagy valószínűséggel a csőtálpas edények közé tartozik az a táltöredék is [7. k. 1. (17. obj.)], melynek analógiáját azonban a csőtálp nélküli tálak között éppúgy megtalálhatjuk, mint a csőtálpas edények között (ZALAI—GAÁL 1980a 1. kép 5., DOMBAY 1960. LXII. t. 1., KALICZ 1985. 29. kép 7.). Csőtálpas tálak részei voltak a következő töredékek is: 25. k. 7., 8. (34. obj.); 26. k. 11. (szórvány). Leleteinkkel rokon formák jelennek meg Magyarországon Aszód és Zengővárkony, (KALICZ 1985. 45. kép 4., 7., 8., 11., 12., 14.; ZALAI—GAÁL 1980b 1. t. 1—3., 6—9.). Szlovákiában Szógyén (Svodín) leletanyagában (PAVÚK 1981. 5. ábra 11.), melyek a lengyeli kultúra I. fázisát képviselik. (KALICZ 1985. 77.)

2. Tálak

Sokféle változatukkal találkozunk lelőhelyünkön:

- a) *ívelt alsó- és felsőrészü tálak éles hasúval*: 10. k. 3., 5., 7., (18. objektum); 16. k. 1., 18. k. 3., 5. (22. objektum); 19. k. 3., 4., 8. (23. objektum); 20. k. 1. (24. objektum); 26. k. 8. (szórvány). Hasonló példányok fordulnak elő Aszód, Szó-

gyén és a szintén Lengyel I.-időszakot képviselő alsó-ausztriai Falkenstein-Schanzboden, illetve Unterpullendorf lelőhelyeken is. (KALICZ 1985. 31. kép 2.; 35. kép 3.; 46. kép 1.; PAVÚK 1981. 5. ábra 17.; NEUGEBAUER—MARESCCH 1983—84. 3. t.; OHRENBERGER 1969. 4. á. 6., 7., 8., 9.) Utóbbi lelőhely szintén a lengyeli kultúra I., pontosabban Ib. fázisába tartozik. (NEUGEBAUER—MARESCCH 1983—84. 194.) Ez a táltípus a lengyeli kultúra III. fázisában is kimutatható (RACZKY 1974. 17. k. 2., 11. k. 5.), ugyanúgy, mint a

- b) *fordított csonkakúp alakú tálaké*. (RACZKY 1974. 10. k. 10.; 14. k. 9.; 17. k. 5.) Ezek a következők: 8. k. 6. (18. objektum); 14. k. 4., 5. (21. objektum); 16. k. 5., 17. k. 5. (22. objektum), valamint ugyaninnen a 17. k. 4. és 11. ábrán látható tálak; 19. k. 2. (23. objektum), 23. k. 3., 25. k. 10. (34. objektum). Ez a táltípus Aszódon is a gyakori táltípusok közé tartozik. (KALICZ 1985. 43., 37. k. 2., 53. k. 8—10.)
- c) *gömbszelet alakú tálak*: 8. k. 10. (18. objektum); 28. k. 2. (18/a. objektum); 18. k. 1—2. (22. objektum); 22. k. 7. (33. objektum); 25. k. 2. (34. objektum). Ennek a típusnak nagyobb méretű variánsa is megjelenik: 28. k. 7. (31. objektum); 25. k. 13. (34. objektum).
- d) *félgömb alakú tálak*: 7. k. 3. (17. objektum); 8. k. 4., 8., 9. (18. objektum); 19. k. 5. (23. objektum); 22. k. 3. (33. objektum). Félgömb és gömbszelet alakú tálak előfordulnak Aszódon⁷ és Falkenstein-Schanzboden leletanyagában (NEUGEBAUER—MARESCCH 1983—84. 4. t. 7.) és továbbélő formája Lengyel III.-időszakban is. (RACZKY 1974, 189.)
- e) *szűkülő szájú tálak*: 11. k. 2. (19. objektum); 14. k. 7. (21. obj.). Ritka forma a lengyeli kultúra I. periódusába sorolt aszódi leletanyagban is. (KALICZ 1985, 43.) Tekenyén mindössze a fenti két példány sorolható ide. Továbbélő forma (RACZKY 1974, 11. kép 6., 12. kép 7., ill. 199.).
- f) *különleges forma*: 28. k. 3. (31. objektum). Egyelőre pontos párhuzam nélkül áll és csak feltételesen soroltuk a lengyeli kultúra korai szakaszának emlékégyébe.
3. *Gomba alakú edények*: 11. k. 1. (19. objektum); 16. k. 7. (22. objektum). Magyarországi hasonló korú példányok Aszódon, illetve a Dél-Dunántúlon ismertek. (KALICZ 1985, 52. k. 4., 55. k. 3.; ZALAI—GAÁL 1982, 3. kép 1., 7. kép 3., 4.; 8. kép 1.; 10. kép 5.) Jellemzőiket Kalicz Nándor foglalta össze. (KALICZ 1985, 43—44.) Alsó-Ausztriában Falkenstein-Schanzboden lelőhelyről ismert. (NEUGEBAUER—MARESCCH 1983—84, 2. t. 8.)

4. Fazekak

A fazekakat szájnnyílásuk nagysága szerint három csoportba osztottuk. Lelehelnyünkön sokféle variációban találkozzunk velük. A késői, a lengyeli kultúra III. fázisába sorolható töredékektől igen nehéz volt elválasztani e periódus leleteit, ugyanis a formák tovább élnek. Az elkülönítésnél fő szempontunk a szalagfűl hiánya vagy megléte volt. A szalagfűles edényeket — mint látni fogjuk — a késői periódusba sorolhatjuk.

Kisméretű fazekak (szá: 10 cm-ig)

- a) *tölcséres nyakú, gömbös hasú fazekak bütyökfogóval vagy anélkül:* 6. k. 7. (17. obj.); 7. k. 4—5. (18. obj.); 15. k. 4. (21. obj.); 17. k. 3., 8., 10. (22. obj.); 20. k. 7. (24. obj.); 26. k. 7., 29. k. 4. (szórvány).
- b) *hengeres nyakú, öblös hasú fazekak:* 6. k. 11. (17. obj.); 22. k. 2. (31. obj.); 23. k. 6., 11. (34. obj.)
- c) *egyenes, illetve tölcséres nyakú, a perem külső szélén ujjbenyomással tagolt, bordával díszített fazekak:* 22. k. 1., 28. k. 4. (31. obj.); 29. k. 5. (szórvány).

d) *szűkülő szájú fazék:* 23. k. 9. (34. obj.)

A közepes méretű fazekakat (szá: 11—15 cm)

a *tölcséres nyakú, gömbös hasú példányok képviselik:* 6. k. 8. (17. obj.); 15. k. 2., 6. (21. obj.); 19. k. 1. (23. obj.); 22. k. 4. (33. obj.)

Nagyméretű fazéktípusok (szá: 15 cm-nél nagyobb)

- a) *egyenes, ill. tölcséres nyakú, a perem külső szélén ujjbenyomással tagolt, bordával díszített fazekak:* 8. k. 7. (18. obj.); 28. k. 6. (31. obj.)
- b) *szűkülő szájú típus:* 23. k. 5. (34. obj.)
- c) *hengeres nyakú, öblös hasú fazéktípus:* 23. k. 8. (34. obj.)
- d) *tölcséres nyakú, bikónikus hasú fazék:* 17. k. 1. (22. obj.); 18. k. 7., 8. (22. obj.)

5. Amfórák, palackok

Leleteinkhez hasonló típusú amfórákkal, palackokkal találkozzunk Aszódon, a Dél-Dunántúlon és Falkenstein-Schanzboden leletei között (KALICZ 1985, 44.; ZALAI—GAÁL 1982, 8. kép 5.; NEUGEBAUER—MARESC 1983—84, 2. t. 5.). A Tekenyén előforduló példányok a következők: 7. k. 6., 8. (17. obj.); 7. k. 2., 7.; 10. k. 2. (18. obj.); 17. k. 6. (22. obj.); 22. k. 9. (33. obj.); 23. k. 1.; 25. k. 1. (34. obj.); 29. k. 2. (szórv.).

6. Tárolóedények

A tárolóedények — hasonlóan az alább tárgyalandó csészék, bögrék és miniatűr edények — esetében új formákkal nem találkozzunk: az eddig tárgyalott edénytípusok variánsainak tekinthetők.

- a) *egyenes vállú, öblös hasú forma:* 6. k. 9—10. (17. obj.); 10. k. 8. (18. obj.); 15. k. 7. (21. obj.)
- b) *bikónikus tárolóedény, a has törésvonalán bütyökfogó:* 16. k. 6. (22. obj.)

7. Csészék, bögrék

- a) *tölcséres nyak, gömbös, ill. bikónikus has:* 6. k. 5. (8. obj.); 18. k. 4. (22. obj.); 23. k. 4. 7.; 25. k. 9. (34. obj.); 26. k. 9. (szórvány).
- b) *hengeres nyakú, öblös hasú változat:* 25. k. 3. (34. obj.)
- c) *hengeres felsőrész, fordított csonkakúpos alsórész:* 25. k. 6. (34. obj.)
- d) *félgömb alakú típus:* 10. k. 4. (18. obj.); 15. k. 3. (21. obj.)

8. Miniatűr edények

Típusuktól függetlenül ide soroltuk azokat az edényeket, melyeknek jellemző átmérője 3—4 cm közt van.

- a) *bikónikus csészék:*
Bütyökdíszítéssel a hasvonalon: 17. k. 7., 9. (22. obj.). Bütyökdísz nélkül: 14. k. 8. (21. obj.); 26. k. 6. (szórvány).
- b) *tölcséres nyakú edénykéek:* 7. k. 9. (18. obj.); 19. k. 6. (23. obj.)

Kerámia-technika

Lelehelnyünk eddig tárgyalott kerámiaanyagára jellemző, hogy az edények általában közepes vagy vastag falúak; finom, vékony falú kerámia csak kisebb mennyiségben fordul elő. Az edények színe a sárgásbarnán, téglavörösről keresztül a szürkésbarnáig terjed. A soványítóanyag homok vagy kerámia-zúzalék volt. Az edények közepesen vagy annál gyengébben égetettek. A kerámia-zúzalékkal való soványítás a Dunántúlon korábban ismeretlen volt. A lengyeli kultúrát követően a Balaton I. csoportban⁸, majd a Boleráz-csoportban (MEDOVIC 1974, 108.) és az Al-Duna vidékén a Černavoda III-kultúrában (MORINTZ—ROMAN 1968, 89., 92.) jelenik meg ez a típusú soványítás.

Disztítés

a) Plasztikus díszek

Különböző nagyságú bütyökdíszek fordulnak elő szinte valamennyi típusú edényformán. Megjelenésük az edények peremén vagy annak közelében, illetve a has törésvonalán vagy annak közelében jellemző. Az átfúrt bütyökfűl meglehetősen ritkán jelenik meg (15. k. 2.), az átfúratlan általános.

A plasztikus díszek közé tartoznak a „csőrös” edényfülek is (6. k. 6.; 12. k. 7.; 20. k. 8.; 25. k. 6.). Előfordulnak lapos, háromszög alakú, átfúratlan fülek is (pl. 6. k. 8.). A fentiek a lengyeli kultúra egész elterjedési területén általánosan jellemzőek.

Ujjbenyomkodásokkal tagolt plasztikus bordadízt találunk különböző méretű fazekak peremének külső szélén (8. k. 7.; 22. k. 1.; 28. k. 4.; 29. k. 5.; 28. k. 6.). Analógiájuk Szlovákiában Trako-

vice lelőhelyen jelenik meg, mely lelőhely J. Pavúk szerint a lengyeli kultúra II. fázisába tartozik. (PAVÚK 1981, 11. ábra 7.)

b) *Karcolt díszítés:*

Egyetlen esetben jelentkezett ez a típusú díszítés: egy nagyméretű edény (fá: 22 cm) aljának külső oldala viszonylag mély, bekarcolt vonalaktól álló meandermintával díszített (20. k. 4.).

Az aszódi leletanyagban a karcolt díszítés gyakori és általában kis csészéken fordul elő. (KALICZ 1985, 48—49.) Zalai—Gaál I. a lengyeli kultúra 1. szakaszát tárgyalva említi, hogy a Dél-Dunántúlon a „baranyai lelőhelyeken kívül karcolt díszítést csak a mórágai Tűzkódombról ismerünk, a somogyi anyagban ilyen nem találtunk nagyobb mennyiségben”. (ZALAI—GAÁL 1982, 24.) Elképzelhetőnek tartjuk, hogy lelőhelyünk és egész Zala megye e tekintetben csatlakozik a szomszédos Somogy megyében tapasztalt jelenséghez.

c) *Edényfestés*

A tekenye—öcsei korai lengyeli kultúrába tartozó leletanyag alapos átnézése során mindössze 2 db olyan edénytörédket találtunk, melyeken festéknyomok láthatók. Ezek közül is csak az egyikről mondhatjuk, hogy festett edény darabja volt: a finom kivitelű tál peremének külső oldalát vörös festés borítja (19. k. 7.) (23. obj.).

A másik esetben egy bikónikus edényke belsejében találtunk vörös festéknyomokat, ami közvetett adat a vörös festés itteni alkalmazásához. Elképzelhető, hogy a festett edények száma a korszakra jellemzően e lelőhelyen is jóval nagyobb volt, de a talajviszonyok, illetve egyéb okok miatt az égetés utáni festés nem őrződött meg az edények felületén. Más színű festésre nincs adatunk.

A lengyeli kultúra eddig tárgyalt leletanyagának párhuzamai — mint láttuk — Aszód, Zengővárkony, Svodin (Szógyén) és Falkenstein-Schanzboden lelőhelyek kerámiaanyagában jelentkeznek. A fenti lelőhelyek a lengyeli kultúra I. fázisába tartoznak (KALICZ 1985, 77—78., PAVÚK 1981, 264.), amikor az Alföldön a klasszikus tiszai kultúra virágzott (KALICZ 1985, 79.), beleértve a herpályi és csőszhalmi csoportot is. (KALICZ 1970, 18.)

Lelőhelyünkön a lengyeli kultúra következő, fehér festéssel jellemzett időszaka (Lengyel II.) nincs képviselve. Ezzel az időszakkal az Alföldön Raczkó Pál a herpályi—csőszhalmi csoportok fejlettebb, fiatalabb szakaszát párhuzamosítja (RACZKY 1974, 207), melyek tulajdonképpen a késő-neolitikum végét jelentik.

A Tekenye—Öcséről származó és általunk a lengyeli kultúra késői szakaszába sorolt leletanyag ennél az utóbb említett időszaknál is fiatalabb, ennél fogva már a kora-rézkort képviseli.

A lengyeli kultúra késői szakaszának leletei

1. *Csőtálpas edények*

A lengyeli kultúra e korszakában továbbélő típus. A korábbiaktól annyiban tér el, hogy csőtálpas többnyire harang alakú. Leletanyagunkban a következő töredékek tartoznak e típushoz: 15. k. 9., 11. (21. obj.); 16. k. 10. (22. obj.); 20. k. 5. (24. obj.). Enyhén harang alakú párhuzamaikat a Dunántúlon a Lengyel III. periódusba sorolt Veszprém — Felszabadulás úti (RACZKY 1974, 14. kép 2., 3., 4.) leletek között találjuk meg. J. Pavúk ezt a típust a Lengyel III. periódusba sorolt Nitra és Brodzany lelőhelyekről közli. (PAVÚK 1981, 13. kép 10., 14., 15.) J. Lichardus az általa a Lengyel IV. periódusba osztott délnyugat-szlovákiai Nitra—Brodzany-csoport egyik vezető edényformájaként említi a harangos csőtálpas edényeket. (LICHARDUS 1986, 33.) J. Kozłowski a Krakkó környékén elkülönített, ugyanilyen korú Modńnica-csoportból közli ezt a típust. (KOZŁOWSKI 1986, 1. t. 1.; RACZKY 1974, 209.) Alsó-Ausztriában az egy fázzal korábbi, MOG IIa. időszakba sorolt Oberbergern lelőhelyről említi E. Ruttkay megközelítőleg harang alakú csőtálpas edényt. (RUTTKAY 1983—84, 225., 4. t. 4.)

Raczkó P. a Veszprém — Felszabadulás úti csőtálpas tálakat az enyhén harangos, viszonylag alacsony csőtálp és meredek állású, kónikus, sohasem profilált tálrész alapján választja el a lengyeli kultúra korábbi, festett szakaszainak hasonló edényeitől. (RACZKY 1974, 189.) Korábban Kalicz N. is a tálrész kiképzése alapján sorolta a lengyeli kultúra korai, illetve késői szakaszába a csőtálpas tálakat: a korai időszakra a profilált, a későre a túlnyomórészt profilálatlan tálrészű edényeket tartotta jellemzőnek. (KALICZ 1969b, 182., 198.) Hozzájuk hasonló véleménye van Bándi G.-nak is. (BÁNDI 1979, 38., 40.) Az idézett oberbergerni csontvázas sírból származó és a MOG IIa. időszakba datált csőtálpas tál⁹ tálrésze is profilált, ennek alapján a kultúra korai szakaszába tartozna. Csőtálpas azonban megközelítően harang alakú s ez már a késői periódusba sorolná az edényt. Véleményünk szerint a csőtálpas tálak tálrészének kialakításakor a csőtálp nélküli tálformák szolgálhattak mintául, így a csőtálpas tálak tálrésze a késői időszakban is lehet profilált, mint ahogy a korai időszakban is megjelenhettek profilálatlan tálrészű csőtálpas edények. Előbbire példákat a tekenyei leletanyagban találunk, utóbbira pl. az aszódi, Lengyel I. korú leletanyagban.¹⁰ A zengővárkonyi temető kronológiai helyzetét vizsgálva Zalai—Gaál I. megállapítja, hogy az általa a/2 típusnak nevezett profilálatlan tálrészű csőtálpas tál a lengyeli kultúra korai, I. időszakán belül karcolt díszű edények társaságában a legkorábbi időszakot képviseli. (ZALAI—GAÁL 1980b, 103.)

2. Tálak

A lengyeli kultúra késői időszakában a korai szakaszhoz viszonyítva jóval kevesebb variációjuk bukkant fel lelőhelyünkön.

a) fordított csonkakúp alakú tálak: 20. k. 2. (24. obj.); 22. k. 5. (33. obj.); 26. k. 10., 12. (szórvány); 27. k. 1. (szórvány). A 20. k. 2. edény analógiáját egy fázissal később a Wyciaże-Złotniki-csoportban találjuk meg (KOZŁOWSKI 1986, 4. t. 4., LICHARDUS 1986, 39. o. tábl.), míg a 26. k. 10. tál megfelelője a hasonló korú Gatersleben-csoport középső periódusában (KAUFMANN 1986, 3. ábra 13.; RACZKY 1974, 209.) fordul elő. A fűlmegeoldás, illetve a perem díszítésmódja miatt a többi itt említett típus is a lengyeli kultúra késői (III.) periódusába tartozik.

b) félgömb alakú tálak: 8. k. 3. (17. obj.); 16. k. 4. (22. obj.); 10. k. 1. (18. obj.).

c) ívelt alsó- és felsőrészű tálak: 16. k. 2. (22. obj.); 20. k. 6. (24. obj.); 25. k. 5., 11. (34. obj.); 27. k. 2. (szórvány).

d) mély, gömbös hasú, kihajló megvastagodó peremű tálak: 14. k. 6. (21. obj.); 23. k. 2. (34. obj.).

e) szűkülő szájú tálak: 9. k. 1. (18. obj.); 18. k. 6. (22. obj.).

Az a), b), c) típusú tálformák a lengyeli kultúra kezdetétől léteznek. (RACZKY 1974, 189.) J. Lichardus a kónikus és félgömb alakú tálakat a Lengyel IV. periódus (Nitra—Brodzany-kor) vezető tálformáinak tartja. (LICHARDUS 1986, 33.) A d) típust a külső oldalán megvastagodó perem jellemzi. Hasonló peremkiképzésű edény a Brodzany-i lelőhely anyagában (VLADÁR—KRUPICA 1970, 9. ábra 2.), illetve a Seče-csoportban fordul elő. (MARKOVIĆ 1981, 5. t. 7., 9.) Az e) típust is tekinthetjük továbbélő típusnak, mivel szűkülő szájú tálak már a lengyeli kultúra korai (I.) szakaszában is léteztek.

3. Fazekak

Főként közepes és nagyméretű fazekak fordulnak elő a leletanyagban.

a) *tölcséres nyakú, kihajló peremű, gömbös hasú fazekak*: általában két szalagfüllel vannak ellátva: ezek a perem alól indulnak és a vállat átívelve a has felső részére támaszkodnak. Díszített és díszítetlen példányok egyaránt előfordulnak. Ez tekinthető vezető fazéktípusnak. Ilyenek: 8. k. 1. (17. obj.); 17. k. 2. (22. obj.); 24. k. 3., 5—7. (34. obj.); 27. k. 4. (szórvány); 28. k. 1. (6. obj.); 29. k. 3., 6. (szórvány).

A dunántúli leletanyagban analógiákat találunk e típushoz a Lengyel III. időszak lelőhelyein: a Veszprém — Felszabadulás út (RACZKY 1974, 7. kép 7., 10., 12., 16.), Veszprém — Nyúlkertek (RACZKY 1974, 15. kép, 1., 2., 3., 4., 5., 8.) és a Keszthely — Zrínyi u. (RACZKY 1974, 17. kép 10., 11.) lelőhelyek anyagában. Nyugat-Szlavóniában a

Seče-csoport lelőhelyein, (MARKOVIĆ 1981, 2. t. 1., 2.; 3. t. 4.) a Münchshöfen-csoportban és a csehországi Troubelice lelőhelyen. (SÜß 1969, 2. ábra 1.; ZÁPOTOCKÁ 1969, XXIV. t. 1., 2., 3., 6., 8., 9., 10.) Az ausztriai és lengyelországi hasonló korú leletanyagban (Wolfsbach-típus, illetve Modnica-és Ocice-csoport) e fazéktípuson a szalagfül többnyire közvetlenül a peremből indul (RUTTKAY 1983—84, 5. t. 1.; KOZŁOWSKI 1986, 1. t. 3., 4.; 8. t. 1., 3., 4.), ugyanígy a Münchshöfen-csoportban és a Troubelice-i lelőhelyen (SÜß 1969, 2. ábra 4.; ZÁPOTOCKÁ 1969, XXIII. t. 1., 2.) Lelelőhelyünkön egy ilyen példány képviselt: 24. k. 8. (34. obj.). Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a szalagfül alkalmazása a lengyeli kultúrán belül a III. fázisra jellemző. (RACZKY 1974, 198.)

b) *tölcséres nyakú, gömbös hasú típus*:

Az a) típushoz hasonló, de szalagfül nélküli forma: 16. k. 3. (22. obj.). Párhuzama megtalálható a Veszprém — Felszabadulás úti lelőhely anyagában. (RACZKY 1974, 11. kép 4.)

4. Amfórák

Tölcséres és egyenes nyakú példányok. A váll vonalát a nyakból induló és a gömbös has felső részére támaszkodó két szalagfül íveli át: 15. k. 1. (21. obj.); 23. k. 12. (34. obj.); 29. k. 1. (szórvány). A fent tárgyalt szalagfüles fazekakkal rokon forma, de azoknál lényegesen nagyobb és viszonyítva vékonyabb falú típus. A szalagfülek alkalmazása miatt ezt a típust is a késői időszakba soroljuk.

5. Tárolóedények

Különféle formájú, de hasonló funkciójú edények tartoznak ebbe a kategóriába: 24. k. 1—2., 25. k. 4. (34. obj.); 27. k. 5., 29. k. 8. (szórvány). Közös jellemzőjük a széles száj, öblös has. A nyakat szalagfül íveli át, illetve a has öblösödésén csőrös fülhöz hasonló alakú átfúratlan fül helyezkedik el.

6. Csészék

a) Lelelőhelyünk anyagában két szalagfüllel ellátott csészét sorolhatunk ebbe a kategóriába: 27. k. 3., 6. (szórvány). Egyikük pereme bevagdálással díszített; a másik példány esetében a szalagfül felső csatlakozásánál két apró bütyök ül. Fenti jellemzőik alapján mindkét példányt a lengyeli kultúra késői időszakába soroljuk.

b) Egy bikónikus, kissé kihajló peremű csésze képviseli a csészék másik típusát: 28. k. 8. (29. obj.). Pontos párhuzama Délnyugat-Szlovákiából, Brodzany lelőhelyről (VLADÁR—KRUPICA 1970, 11. ábra 6.), illetve a Seče-csoportból ismert. (MARKOVIĆ 1981, 5. t. 1.)

7. Miniatűr edény

Tölcséres nyakú edényke. A perem alól két kis szalagfül indul, melyek alapján ezt az edényt is

a lengyeli kultúra késői fázisába soroljuk [24. k. 4. (34. obj.)].

Kerámia-technika

A lengyeli kultúra most tárgyalt szakaszának kerámiájáról lelőhelyünk esetében ugyanaz mondható el, mint fentebb a korai (I.) szakaszéről. Az ott elmondottakhoz annyi megjegyzést fűzhetünk, hogy a késői edények színe talán egy árnyalattal sötétebb.

Diszítés

Az edényeken kétféle díszítésmóddal találkozunk: a plasztikus díszítéssel és a benyomkodott, bevagdalt, illetve bebökődött díszítéssel. Festésre és karcolásra utaló adatunk nincs.

a) Plasztikus díszek:

A lengyeli kultúra korai (I.) időszakából származó leletanyagunkhoz hasonlóan e korszakban is különböző nagyságú bütyökdíszekkel találkozunk a legkülönbözőbb típusú edényeken.¹¹ A vízszintesen átfúrt bütyökfül szintén megjelenik (20. k. 2.), bár továbbra is az átfúratlan marad általános. Két esetben fordul elő peremből indított és perem fölé emelkedő, lapos, lekerékített háromszög alakú bütyökdíszítés; mindkét esetben tálról van szó (22. k. 5.) (26. k. 12.).

Kétoldalról benyomott bütyök¹² szintén két esetben fordul elő leletanyagunkban: egy tál peremén (8. k. 3.), illetve egy tárolóedény hasán (29. k. 8.). Kétoldalról benyomott bütyökdíszekkel találkozunk a Praha—Střešovice-i és a troubelicei leletanyagban is. (ZÁPOTOCKÁ 1969, XVIII. t. 1.; XX. t. 13.)

Átfúrt és átfúratlan csőrös fülekkel szintén találkozunk. Ezek tovább élnek, a balatoni csoport leletanyagában is jellemzőek. (KALICZ 1969c 9. á.; KALICZ 1969—70, 81.; KALICZ 1969a 136.)

Egyedüli lelet a tekenye—öcsei kerámiaanyagban az a tölcséres nyakú szalagfüles edényke, melynek szalagfülének felső csatlakozásánál kétoldalt egy-egy apró bütyök ül (27. k. 6.). Hasonló példány Zengővárkonyban került elő (DOMBAY 1960, IX. t. 11.), ahol szintén képviselt a lengyeli kultúra későbbi szakasza (BÁNDI 1979, 40., KALICZ 1985. 77.).

b) Benyomkodott, bevagdalt, bebökődött díszek:

A korai időszakhoz viszonyítva a benyomkodással tagolt perem lényegesen gyakrabban jelenik meg ebben a korszakban (17. k. 2., 24. k. 6., 27. k. 5., 28. k. 1.). Egy esetben a perem bevagdossággal kialakított díszítését figyelhetjük meg (27. k. 3.).

A perem díszítésének egyik módja, amikor a perem külső oldalán benyomkodott apró négyzetekből, illetve körökből kialakított díszítés fut körbe. (27. k. 1., ill. 16. k. 3.) Hasonlóképpen Bylanyban

fordulnak elő. (ZÁPOTOCKÁ 1969, I. t. 7., II. t. 10.)

Fazék formájú edényeken jelenik meg a bebökődött pontsorokból álló díszítés: az edény vállán (17. k. 2.) és egy esetben a vállon és a szalagfülön figyelhetjük meg (27. k. 5.). Utóbbihoz Praha—Střešovice lelőhelyen találunk megfelelő analógiát. (ZÁPOTOCKÁ 1969, XII. t. 8.)

A fentiekből kitűnik, hogy az itt elemzett kerámia párhuzamait a Dunántúlon a Lengyel III. időszakba tartozó Veszprém — Felszabadulás út, Veszprém — Nyúlkertek, Keszthely — Zrinyi u. lelőhelyeken, Szlovákiában az ugyanilyen korú Nitra—Brodzany-csoport lelőhelyein, Alsó-Ausztriában a Wolfsbach-típus (MOG IIB. időszak) (RUTTKAY 1983—84, 225.) edényformái között, Sziléziában az Ocice-csoport leletei között, Kis-Lengyelországban a Modlnica-csoportban (LICHARDUS 1986, 39—40. táblázatok), Szlovéniában a kora-réz-kori Seče-csoportban (MARKOVIĆ 1981, 212.) találjuk meg. Csehországban Bylany, Praha—Střešovice és Troubelice lelőhelyek anyagában, Közép-Németországban a Gatersleben-csoport középső periódusában jelentkeznek analógiák. D. Kaufmann a Gatersleben-csoport középső szakaszát a Lengyel IV. időszakkal párhuzamosítja és véleménye szerint Csehországban a Střešovice-típus felel meg anyagának (KAUFMANN 1986, 284.), míg M. Zápotocká szerint a Střešovice-i lelet együttes, a Gatersleben-csoport és a Nitra—Brodzany-típus egy horizontot alkot. (ZÁPOTOCKÁ 1969, 545.; LICHARDUS 1986, 35—36., 40. táblázat; RACZKY 1974, 208—209.) A cseh- és közép-németországi horizontot nem számítva azonban az idézett leletanyag ugyanahhoz az időszakhoz, mégpedig a lengyeli kultúra III. fázisának időszakához tartozik. Így a tekenye—öcsei leletek késői periódusba sorolt része is a lengyeli kultúra III. fázisát képviseli, amely időszak viszont már a kora-réz-kort jelenti. (RACZKY 1974, 209.; LICHARDUS 1986, 40. táblázat.)

A Balaton I-csoport leletei

Lelőhelyünkön lényegesen kevesebb objektummal képviselt, mint a lengyeli kultúra. Az ide tartozó objektumok a következők: 7., 8., 11.?, 21.? Anélkül, hogy a csoportra vonatkozó problémakört érintenénk, közöljük az itt előkerült edény-típusokat.

1. Csőtalpas tálak: 6. k. 2. (7. obj.); 13. k. 12. (21. obj.)
2. Tálak: 13. k. 1—3., 5., 7., 9. (21. obj.); 27. k. 7—8. (szórvány).
Mély tálak: 12. k. 8. (20. obj.); 14. k. 1. (21. obj.)
3. Fazekak: 6. k. 1., 3. (7. obj.); 6. k. 4. (8. obj.); 13. k. 8. (21. obj.)
4. Kétfülű bögre: 13. k. 10. (21. obj.)
5. Korsók: 13. k. 4., 11., 13. (21. obj.)

Nemcsak a középső-, hanem a késő-rézkor is képviselt a tekenyei lelőhelyen néhány objektummal.

A *bolerázi csoport* objektumai a következők: 20., 27., 30.; valamint a 21–22. objektum anyagában szórványként szintén található e csoporthoz tartozó cserepek.

1. *Tálak*: 21. k. 3–4., 6.; mély tálak: 12. k. 5–6. (20. obj.); 21. k. 1. (30. obj.).
2. *Fazekak*: 12. k. 1., 3. (20. obj.); 14. k. 2–3. (21. obj.); 21. k. 5. (30. obj.).
3. *Palack*: 21. k. 7. (30. obj.).
4. *Tárolóedények*: 11. k. 3., 5. (20. obj.); 21. k. 2. (30. obj.).
Szubkután fülek három edénytöredéken figyelhetők meg: 11. k. 4.; 12. k. 2., 4. (20. obj.).

A balatoni és bolerázi csoport Tekenyén előkerült leletei jól illeszkednek a két rézkori csoport eddig megismert leleteinek sorába (KALICZ 1969c,

KALICZ 1969–70, KALICZ 1973, TORMA 1969 a–b, TORMA 1975–76.), mennyiségük azonban olyan kicsiny, hogy emiatt részletes elemzésre nem érdemesek.

A Tekenye–Öcsén a nehéz körülmények ellenére is megfigyelt és megmentett leletek tanúsága szerint a késő-neolitikumtól a középső-rézkorig minden eddig ismert kultúra népessége megtelepült. A Dunántúl őskorkutatásának nagy vesztesége, hogy ez az őskori település a bevezetőben említett mezőgazdasági munkák során szinte teljesen megsemmisült, illetve hozzáférhetlenné vált a kutatók számára. A település objektumainak tervszerű vizsgálata a nevezett kultúrák viszonyának több kérdésben is sok új adatot szolgáltathatott volna. A leletmentés során előkerült anyag közlését mégis fontosnak tartjuk, mivel bemutatásuk újabb adatokat szolgáltathat a Délnyugat-Dunántúl késő-neolitikumának és rézkorának történetéhez.¹³

Jegyzetek

1. A leletmentést végző dr. Horváth Lászlónak és dr. Vándor Lászlónak ezúton is köszönöm a neolitik és rézkori anyag közlésre átengedését. (RF I. 1979, 29.)
2. A lelőhelyen legintenzívebben képviselt lengyeli kultúra leletanyagából a nagyarányú földmunkák miatt szinte minden, más kultúrába tartozó objektum anyagához keveredett kerámia. Ez a jelenség természetesen a többi képviselt kultúra között is fennáll; tulajdonképpen a lelőhely teljes leletanyaga adott objektumokból származó szórványoknak is tekinthető.
3. Itt jegyzem meg, hogy a földmunkák előrehaladott volta és a leletmentés körülményei nem tették lehetővé, hogy a helyszínen részletes dokumentáció készüljön. Így a lelőhelyről készült térkép és néhány részletrajz adatai alapján az egyes objektumok jellemző adatairól csak hozzávetőleges információ adható.
4. Kavicsos soványítású cserepek kerültek elő Lenti–Alsórét lelőhelyen késő-Lengyel-kora–Balaton I. környezetből. (1986. évi leletmentés; közöletlen.)
5. A kőszközök anyagának és minőségének vizsgálata részletesebb felvilágosításokkal szolgálhat.
6. A lengyeli kultúrához köthető objektumok kora precízen nem minden esetben határozható meg, ugyanis az egyes objektumok anyagában az ismert okok miatt előfordulhatnak a korai és késői lengyeli időszak cserepei is.
7. Kalicz N. hengeres felsőrésű tálaknak nevezi ezt a típust, melynek csonkakúpos alsórésze van és nincs haséle. KALICZ 1985, 43., 29. kép 8., 39. kép 2., 42. kép 5., 43. kép 3., 7., 10., 50. kép 12.
8. Ld. Horváth László Andrásnak a Zalai Múzeumban megjelenés alatt álló cikkét!
9. A MOG IIa. időszak a lengyeli kultúra II. (fehér festésű) szakaszával párhuzamos. RUTTKAY 1983–84, 225.; 4. t. 4.
10. KALICZ 1985, 29. kép 7., 45. kép 11., 55. kép 4. (utóbbi alacsony csőtálpal).)
11. BÁNDI 1979, 38. és 40., RACZKY 1974, 200., a bütyökfülek típusainak a belső kronológia tekintetében datáló értéket tulajdonítanak. Lelelőhelyükön nem érezzük indokoltnak ezt az eljárást.
12. A késő-lengyeli időszak jellemzőjének tartja ezt a bütyöktípust RACZKY 1974, 200.
13. A táblákat Horváth László András, az ábrákat Frankovics Tibor rajzolta. Közreműködésüket ezúton is köszönöm.

RÖVIDÍTÉSEK

- BÁNDI 1979 = Bándi, G., A lengyeli kultúra. In.: Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Pécs, 1979. 19—42.
- DOMBAY 1960 = Dombay, J., Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony, Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn. AH XXXVII. Akadémiai Kiadó 1960. p. 235.
- KALICZ 1969a = Kalicz, N., Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn, In: Symposium... Badener Kultur. Bratislava 1973. 131—165.
- KALICZ 1969b = Kalicz, N., Einige Probleme der Lengyel-Kultur in Ungarn. StZ 17, 1969. 177—205.
- KALICZ 1969c = Kalicz, N., A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. VMMK 8, 1969. 83—90.
- KALICZ 1969—70 = Kalicz, N., A balatoni csoport emlékei Dél-Dunántúlon. JPMÉ 14—15, 1969/70. 75—96.
- KALICZ 1970 = Kalicz, N., Über die Probleme der Beziehung der Theiß- und der Lengyel-Kultur. AAH 22/1970/ 13—23.
- KALICZ 1973 = Kalicz, N., Siedlungsfunde der Balaton-Gruppe in Nagykanizsa. MAIU 4, 1973/1975/ 19—24.
- KALICZ 1985 = Kalicz, N., Kőkori falu Aszódon. Aszód, 1985. p. 195.
- KAUFMANN 1986 = Kaufmann, D., Der Spätengyel-Horizont im älteren Mittelneolithikum des Elbe-Saale-Gebietes. SzekMÉ XIII. 1986. 273—294.
- KOZŁOWSKI 1986 = Kozłowski, J. K., The Late Lengyel-Polgár Groups in Poland. SzekMÉ XIII. 1986. 295—321.
- LICHARDUS 1986 = Lichardus, J., Lengyel IV. und dessen kulturelle Vermittlerrolle bei der Herausbildung der frühen Kupferzeit Mitteleuropas. SzekMÉ XIII. 1986. 31—40.
- MARKOVIĆ 1981 = Marković, Z., Die neuen Beiträge zur Kenntnis der Vorgeschichte in Podravina (Draugebiet). Podravski zbornik 1981. 193—213.
- MEDOVIĆ 1974 = Medović, P., Die Černavoda III-Kultur im jugoslawischen Donau-Gebiet. Symposium, Novi Sad 1974. Istraživanja 5. 105—110.
- MORINTZ—ROMAN 1968 = Morintz, S.—Roman, P., Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau. Dacia XII. 1968. 45—128.
- NEUGEBAUER—MARESCH 1983—84 = Neugebauer—Maresch, Chr., Chronologie der Befestigungs- und Kultanlagen des Mittelneolithikums in NÖ anhand der Grabungen von Falkenstein „Schanzboden“ und Friebritz. MÖAUF XXXIII—XXXIV. Wien, 1983—1984. 2. Teil. 189—207.
- OHRENBERGER 1969 = Ohrenberger, A., Die Lengyel-Kultur in Burgenland, StZ 17, 1969. 301—313.
- PAVÚK 1981 = Pavúk, J., Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku. PA LXXII. 1981/2. 255—299.
- RACZKY 1974 = Raczky, P., A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. AÉ 101. 1974/2. 185—210.
- RUTTKAY 1983—84 = Ruttkay, E., Zusammenfassender Forschungsstand der Lengyel-Kultur in NÖ. MÖAUF XXXIII—XXXIV. Wien, 1983—1984. 2. Teil, 221—246.
- SÜß 1969 = Süß, L., Zum Problem der zeitlichen Stellung der Münchshöfener Gruppe. StZ 17, 1969. 393—414.
- TORMA 1969a = Torma, I., Adatok a badeni (péceli) kultúra boherázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez. VMMK 8, 1969. 91—108.
- TORMA 1969b = Torma, I., Die Boleráz-Gruppe in Ungarn. Symposium... Badener Kultur. Bratislava 1973. 483—512.
- TORMA 1975—76 = Torma, I., Rézkori telep Páriban. SzekMÉ 6—7. 1975/76 (1977) 25—59.
- VLADÁR—KRUPICA 1970 = Vladár, J.—Krupica, O., Neskrolengyelská keramika z Brodzian. SLA 18, 1970. 353—71.
- ZALAI—GAÁL 1980a = (Zalai—)Gaál, I., Adatok a lengyeli kultúra kutatásának történetéhez. AÉ 107. 1980/2. 176—186.
- ZALAI—GAÁL 1980b = Zalai—Gaál, I., Die chronologischen Grundfragen des neolithischen Gräberfeldes von Zengővárkony. JPMÉ XXV. (1980) 101—110.
- ZALAI—GAÁL 1982 = (Zalai—)Gaál, I., A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. SzekMÉ X—XI. 1979—80. (1982) 3—58.
- ZÁPOTOCKÁ 1969 = Zápotocká, M., Die Stichbandkeramik zur Zeit des späten Lengyelhorizontes, StZ 17, 1969. 541—574.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

GMA

Göcseji Múzeum Adattára

RF I. 1979

Régészeti Füzetek I. Ser. I. No. 32.

Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Tekenye

Die LPG von Zalaszentgrót ließ den Boden in der zu Tekenye gehörenden Flur „Öcse“ in einer Tiefe von 80–100 cm aufpflügen. Im Laufe der Arbeiten wurde ein reicher archäologischer Fundort gestört und fast vollkommen zugrunde gerichtet. Hier kamen neolithische, kupferzeitliche, früh- und spätbronzezeitliche, keltische, römische, völkerwanderungs- und ärpädenzeitliche Objekte (insgesamt 36 Abfallgruben, Häuser bzw. Backöfen) hervor. (Siehe Anm. 1.)

In der vorliegenden Arbeit werden die neolithischen und kupferzeitlichen Befunde behandelt. Zuerst sind die einzelnen Objekte beschrieben. Größtenteils handelt es sich um Abfallgruben der Lengyel-Kultur, der Balaton I- und der Boleráz-Gruppe. Die Objekte 17., 18., 22. und 34. sind dagegen Häuser der Lengyel-Kultur. Das Objekt 31. ist ein halbkreisförmiger Backofen, der mit Hilfe der auch sekundär ausgebrannten Scherben in die Lengyel-Kultur datiert werden kann.

Im Laufe der Rettungsgrabung wurden in den erwähnten Objekten insgesamt 51 Steingeräte gefunden. Mit Rücksicht auf die Fundumstände können sie sowohl der Lengyel-Kultur, als auch der Balaton I-, bzw. der Boleráz-Gruppe zugeordnet werden. Auch die Tonlöffel werden später nicht weiter analysiert, weil sie gleicherweise Gegenstände der Lengyel-Kultur und der Balaton I-Gruppe sein können.

Weiterhin folgt die ausführliche Analyse des Fundmaterials der Lengyel-Kultur. Die Gefäßtypen der frühen Lengyel-Kultur auf unserem Fundort sind: *Schüsseln* mit oder ohne Hohlfuß (Abb. 9. 6; Abb. 15. 10; Abb. 19. 9, 11; Abb. 20. 3, 9; Abb. 22. 10; Abb. 25. 12; Abb. 26. 1, 3; Abb. 16. 1; Abb. 18. 3, 5; Abb. 19. 3, 4, 8; Abb. 20. 1; Abb. 26. 8; Abb. 8. 6; Abb. 14. 4–5; Abb. 16. 5; Abb. 17. 4–5, 11; Abb. 19. 2; Abb. 23. 3; Abb. 25. 10; Abb. 8. 10; Abb. 28. 2; Abb. 18. 1–2; Abb. 22. 7; Abb. 25. 2; Abb. 28. 7; Abb. 25. 13; Abb. 7. 3; Abb. 8. 4, 8, 9; Abb. 19. 5; Abb. 22. 3; Abb. 11. 2; Abb. 14. 7; Abb. 28. 3. — eine ungewöhnliche Form.), *Pilzgefäße* (Abb. 11. 1; Abb. 16. 7.), *Töpfe* verschiedener Größe (Abb. 6. 7; Abb. 7. 4, 5; Abb. 15. 4; Abb. 17. 3, 8, 10; Abb. 20. 7; Abb. 26. 7; Abb. 29. 4; Abb. 6. 11; Abb. 22. 1–2; Abb. 23. 6, 11; Abb. 28. 4; Abb. 29. 5; Abb. 23. 9; Abb. 6. 8; Abb. 15. 2, 6; Abb. 19. 1; Abb. 22. 4; Abb. 8. 7; Abb. 28. 6; Abb. 23. 5–8; Abb. 17. 1; Abb. 18. 7, 8), *Amphoren* (Abb. 7. 2, 6–8; Abb. 10. 2; Abb. 17. 6; Abb. 22. 9; Abb. 23. 1; Abb. 25. 1; Abb. 19. 2), *Vorratsgefäße* (Abb. 6. 9, 10; Abb. 10. 4, 8; Abb. 15. 7; Abb. 16. 6), *Schalen* (Abb. 6. 5; Abb. 18. 4; Abb. 23. 4, 7; Abb. 25. 3, 6, 9; Abb. 26. 9; Abb. 10. 4; Abb. 15. 3), *Miniaturgefäße* (Abb. 17. 7, 9; Abb. 14. 8; Abb. 26. 6; Abb. 7. 9; Abb. 19. 6).

Dieses Fundmaterial hat Parallelen unter den Funden von Aszód, Zengővárkony, Svodín und Falkenstein-Schanzboden. Diese Fundorte kann man der (1.) Phase der Lengyel-Kultur zuordnen.

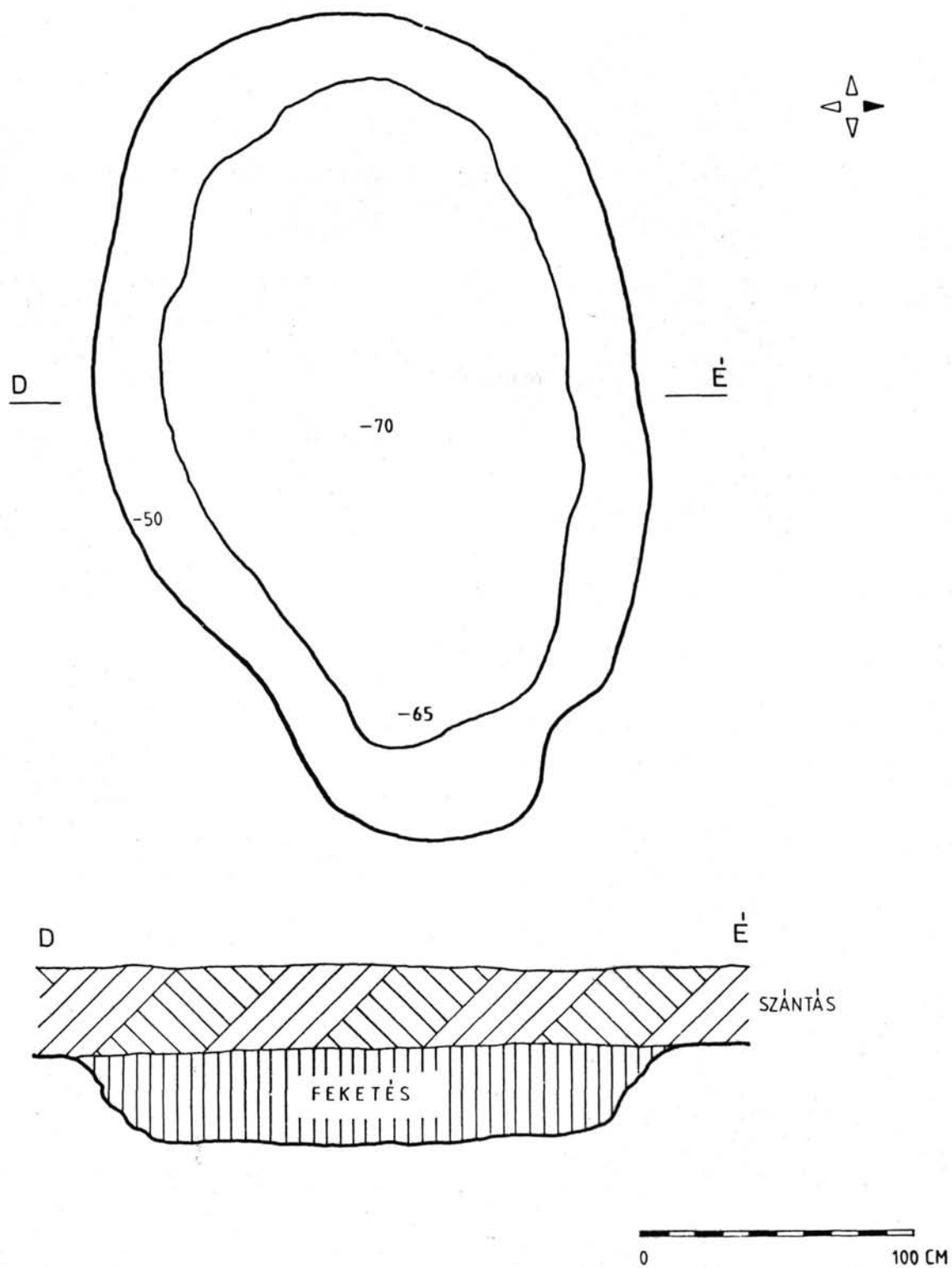
Die nächste (2.) Phase der Lengyel-Kultur ist auf unserem Fundort nicht vertreten. P. Raczky parallelisiert diese Phase in der Tiefebene mit der jüngeren Phase der Herpály- und Csőszhalom-Gruppe, die eigentlich das Ende des Spätneolithikums bedeuten.

Die bis dahin nicht behandelten Lengyel-zeitlichen Funde von Tekenye—Öcse gehören zur Spätstufe der Lengyel-Kultur. Diese Zeitspanne vertritt aber schon die Frühkupferzeit. Folgende Gefäßformen werden dieser Phase zugeschrieben: *Schüsseln* mit oder ohne Hohlfuß (Abb. 15. 9, 11; Abb. 16. 10; Abb. 20. 2, 5; Abb. 22. 5; Abb. 26. 10, 12; Abb. 27. 1–2; Abb. 8. 3; Abb. 16. 4; Abb. 10. 1; Abb. 18. 2; Abb. 20. 6; Abb. 25. 5, 11; Abb. 14. 6; Abb. 23. 2; Abb. 9. 1; Abb. 18. 6.), *Töpfe* verschiedener Größe (Abb. 8. 1; Abb. 17. 2; Abb. 24. 3, 5, 6, 7; Abb. 27. 4; Abb. 28. 1; Abb. 29. 3, 6; Abb. 16. 3.), *Amphoren* (Abb. 15. 1; Abb. 23. 12; Abb. 29. 1.), *Vorratsgefäße* (Abb. 24. 1, 2; Abb. 25. 4; Abb. 27. 5; Abb. 29. 8.), *Schalen* (Abb. 27. 3, 6; Abb. 28. 8.) und *Miniaturgefäße* (Abb. 24. 4.).

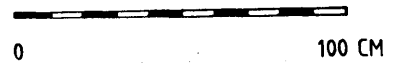
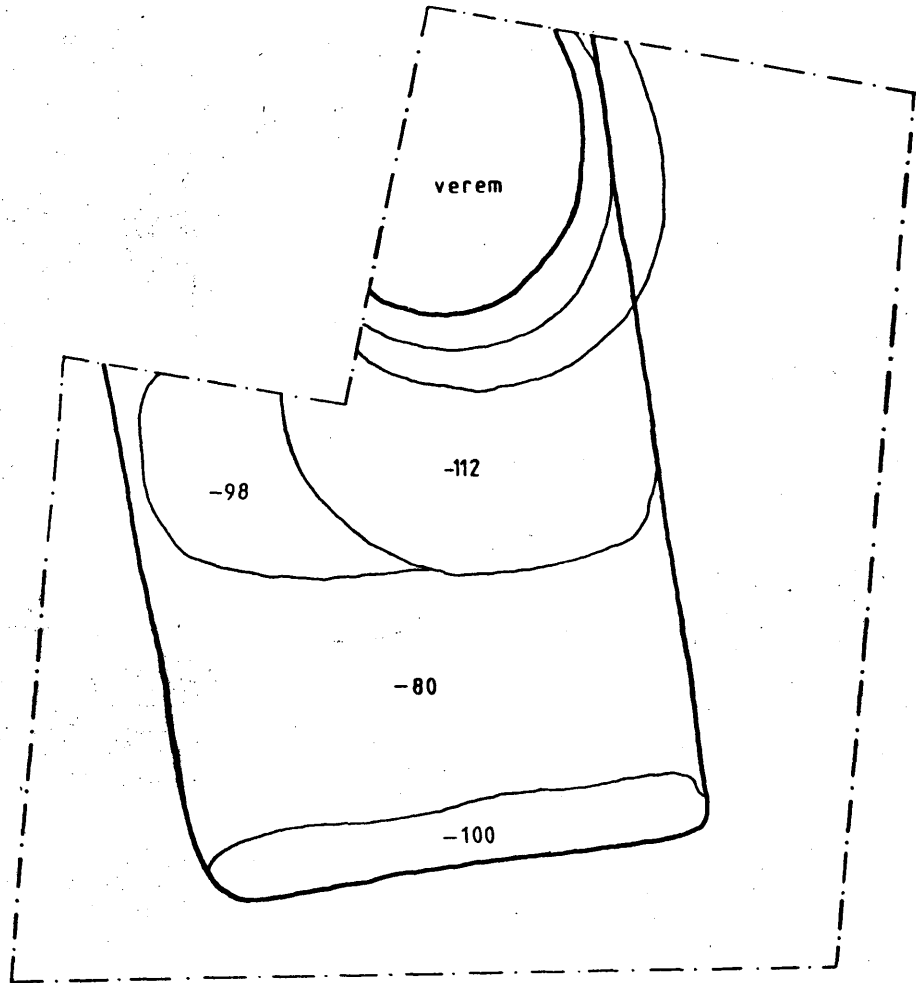
Analogien zu diesen Funden tauchen in der Lengyel III-Zeit bei folgenden Fundplätzen auf: Veszprém — Felszabadulás út, Veszprém — Nyúlkertek, Keszthely — Zrínyi út (Transdanubien), auf den Fundorten der Nitra-Brodzany-Gruppe (Slowakei) und unter den Funden des Wolfsbach-Typs (MOG IIB-Zeit in Niederösterreich), in der Ocice-Gruppe (Schlesien), in der Modlnica-Gruppe (Kleinpolen) und in der Seče-Gruppe (Slawonien).

Die Funde der Balaton I-Gruppe vertreten schon die mittlere Kupferzeit. Diese und die Funde der spätkupferzeitlichen Boleráz-Gruppe werden hier nicht ausführlich analysiert. Die Gefäßtypen der Balaton I-Gruppe sind: *Schüsseln* mit oder ohne Hohlfuß (Abb. 6. 2; Abb. 13. 1–3, 5, 7, 9–12; Abb. 27. 7, 8; Abb. 12. 8; Abb. 14. 1.), *Töpfe* (Abb. 6. 1, 3, 4; Abb. 13. 8.), *zweihenkeliger Krug* (Abb. 13. 10.), sowie *Krüge* (Abb. 13. 4, 11, 13.). Die Gefäßformen der Boleráz-Gruppe sind: *Schüsseln* (Abb. 21. 3, 4, 6; Abb. 12. 5, 6; Abb. 21. 1.); *Töpfe* (Abb. 12. 1, 3; Abb. 14. 2, 3; Abb. 21. 5.), *Amphoren* (Abb. 21. 7.) und *Vorratsgefäße* (Abb. 11. 3, 5; Abb. 21. 2.).

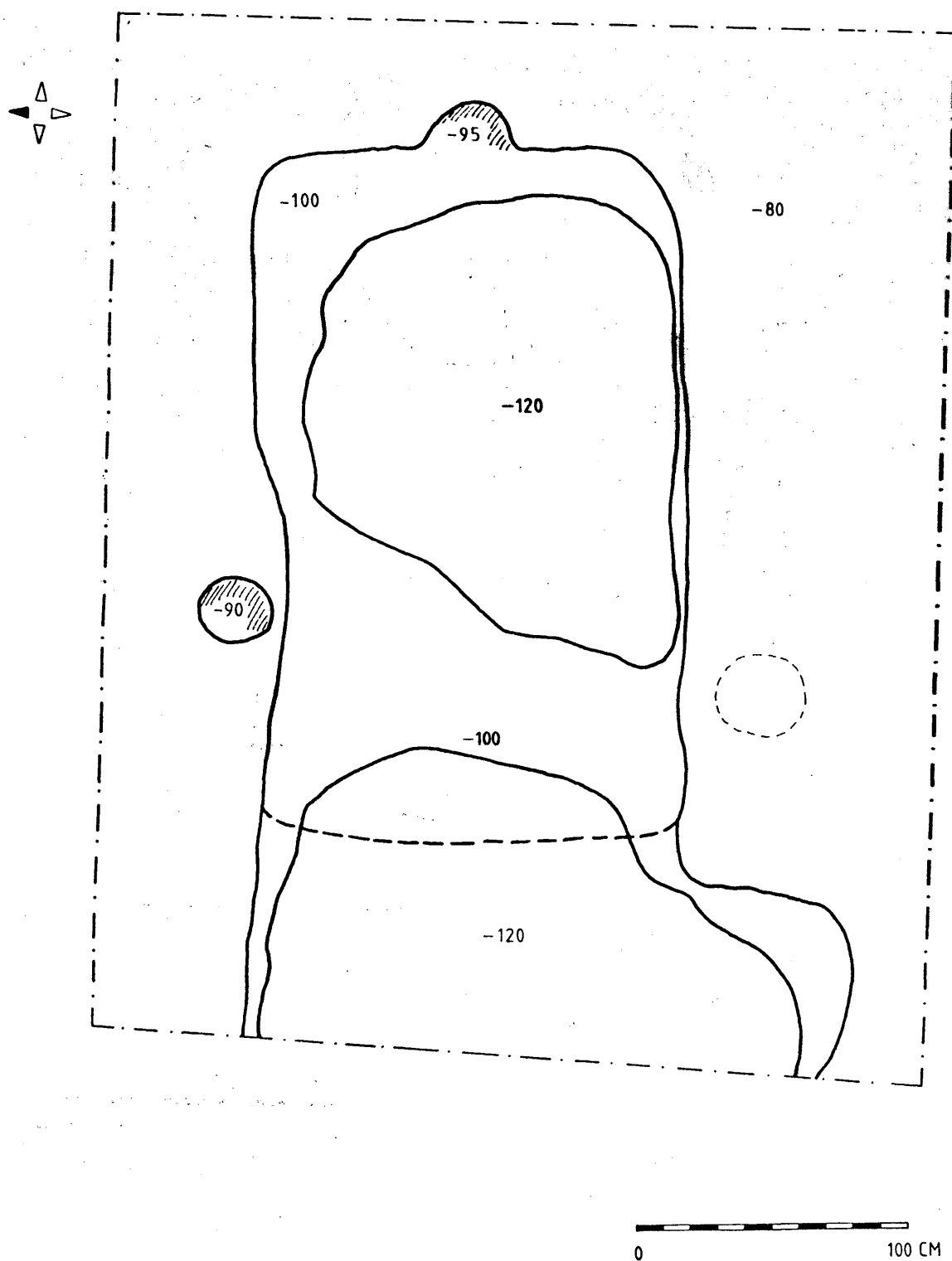
Bedauerlich ist, daß diese urzeitliche Siedlung durch die Feldarbeiten fast vernichtet wurde und somit das Keramikmaterial nur als Streufund bewertet werden kann. Die Veröffentlichung der Funde von Tekenye—Öcse kann aber neuere Angaben zur spätneolithisch-frühkupferzeitlichen Geschichte Transdanubiens liefern.

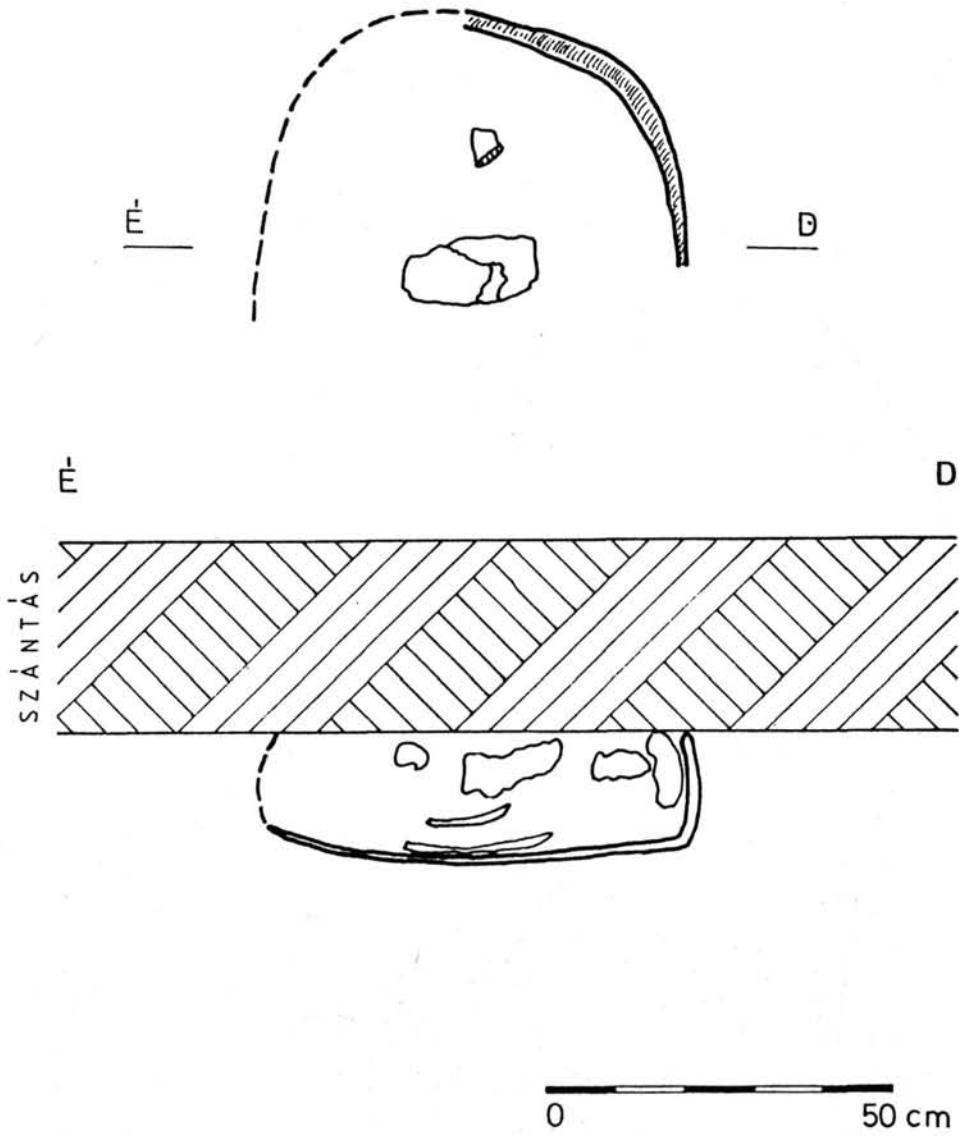
1. kép: A 17. objektum felülnézeti és metszetrajza

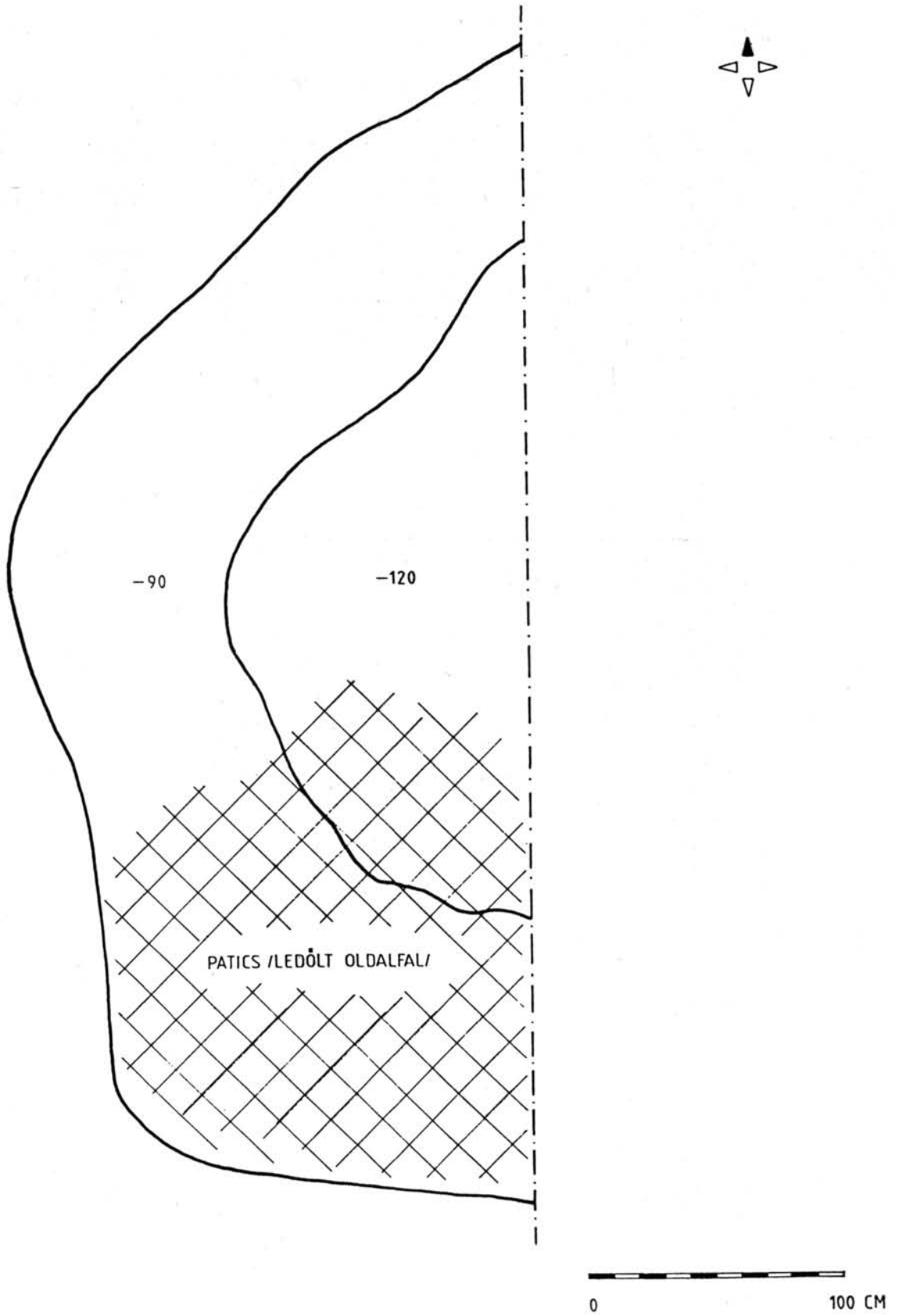
2. kép: A 18. objektum felülnézeti rajza

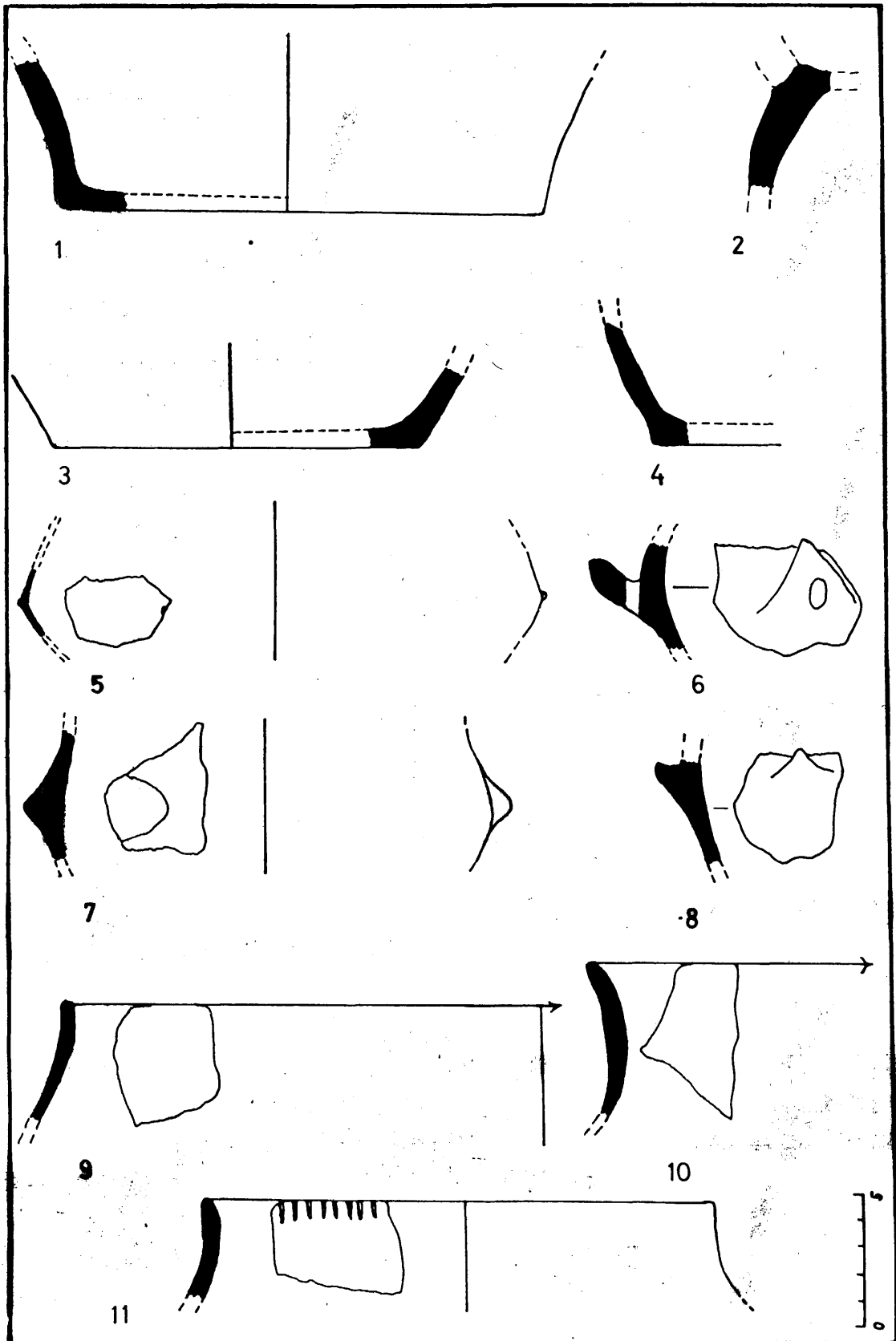
3. kép: A 22. objektum felülnézeti rajza

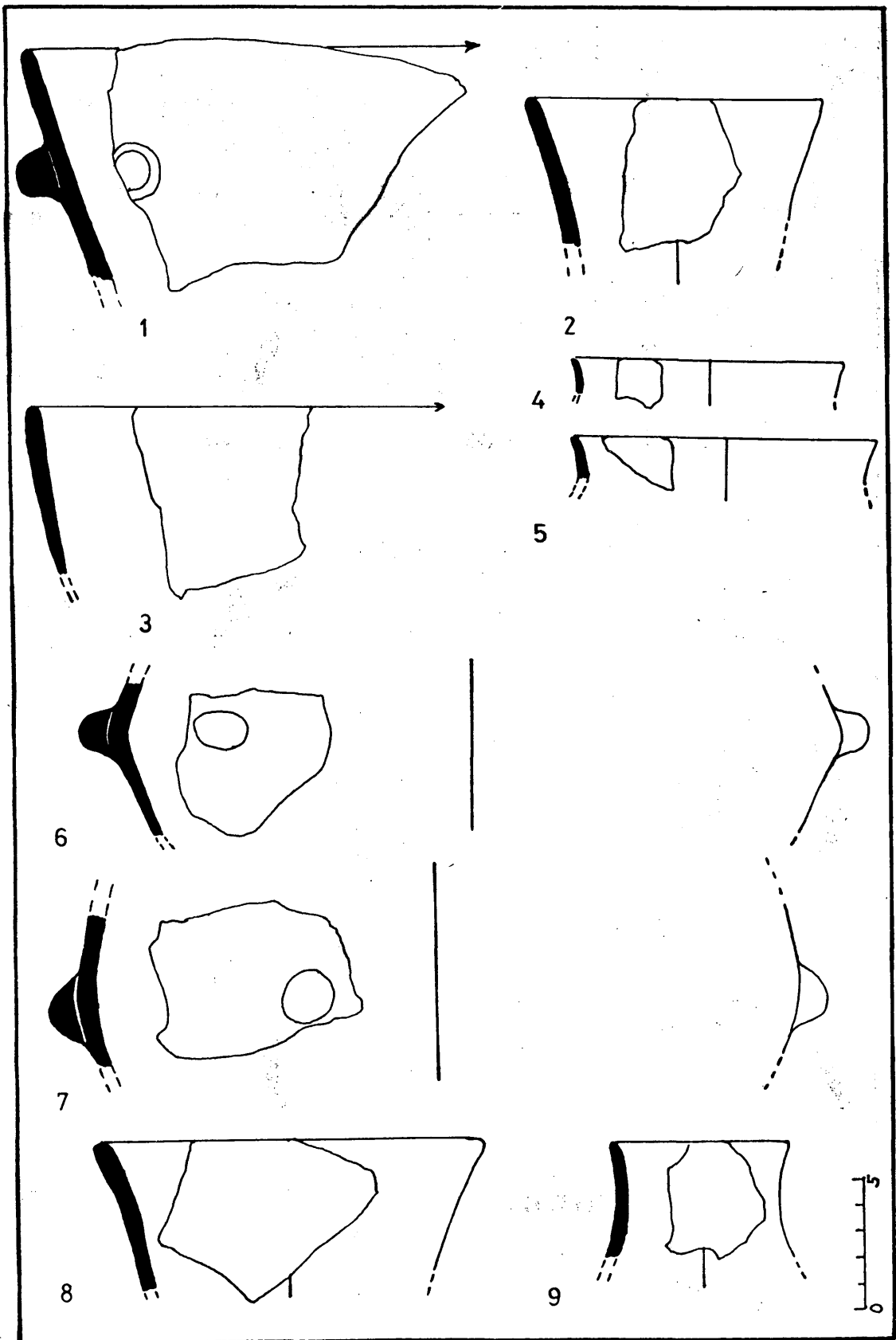
4. kép: A 31. objektum felülnézeti és metszetrajza

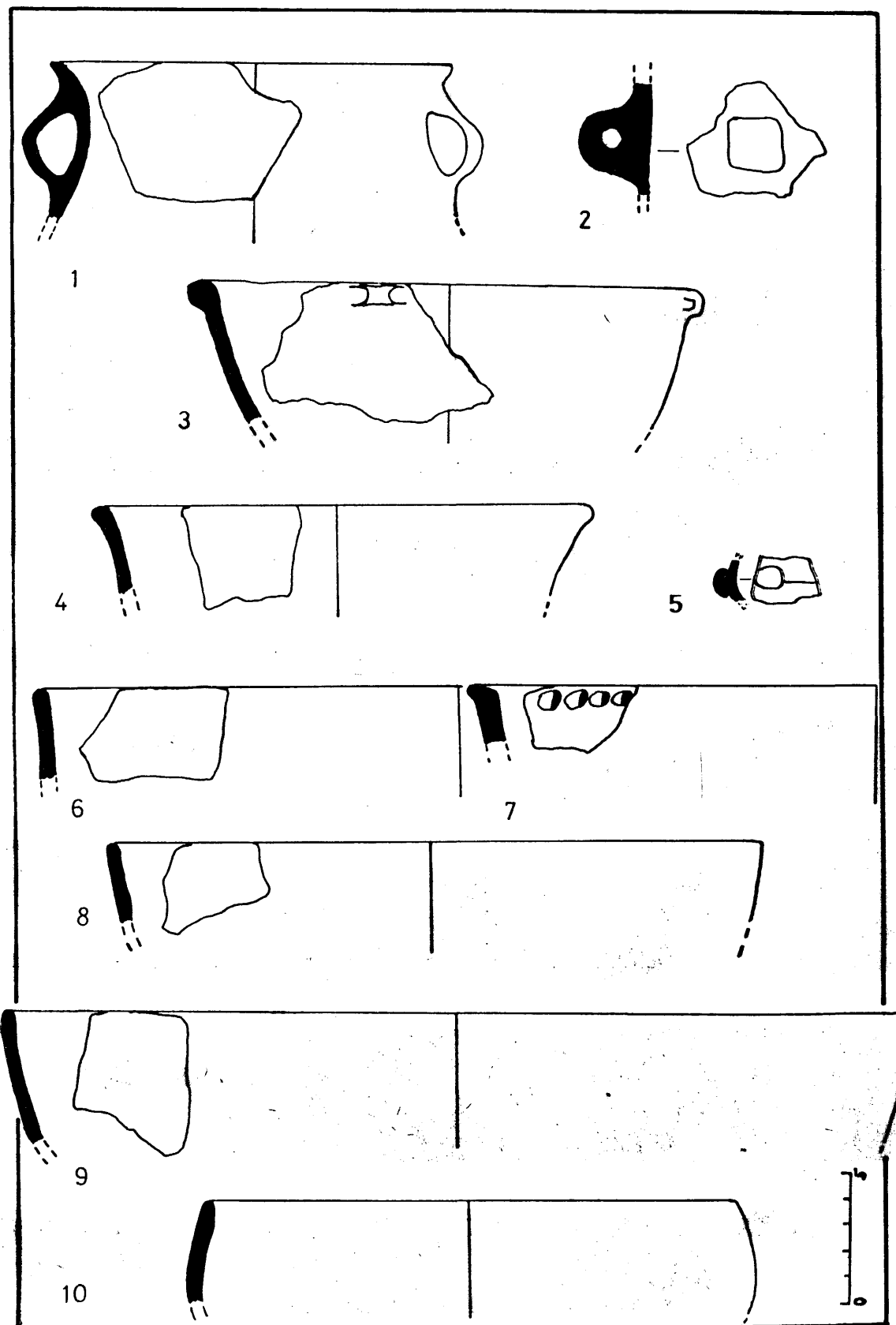
5. kép: A 34. objektum felülnézeti rajza

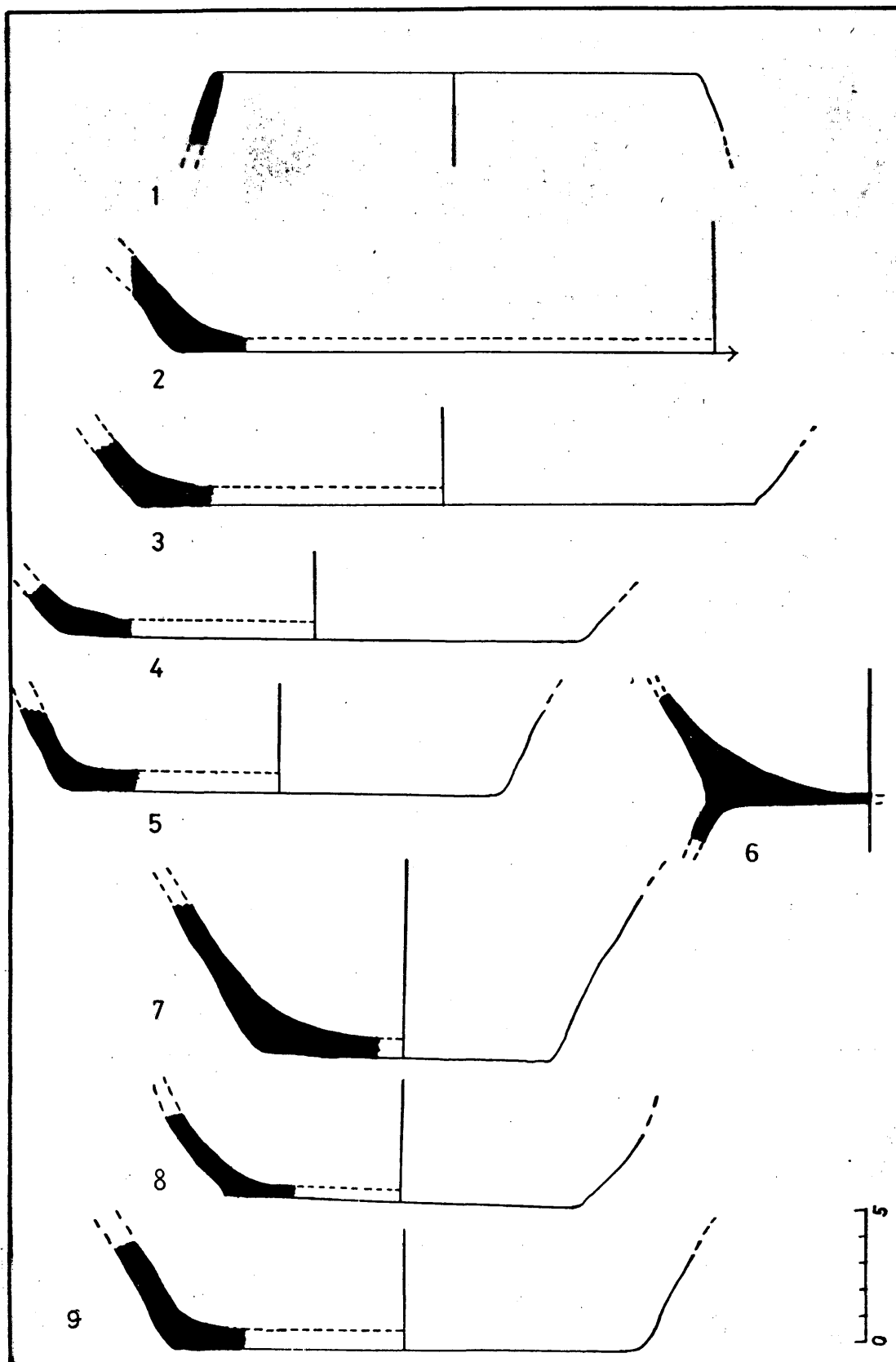
6. kép: 1—3: 7. obj., 4—5: 8. obj., 6—11: 17. obj.

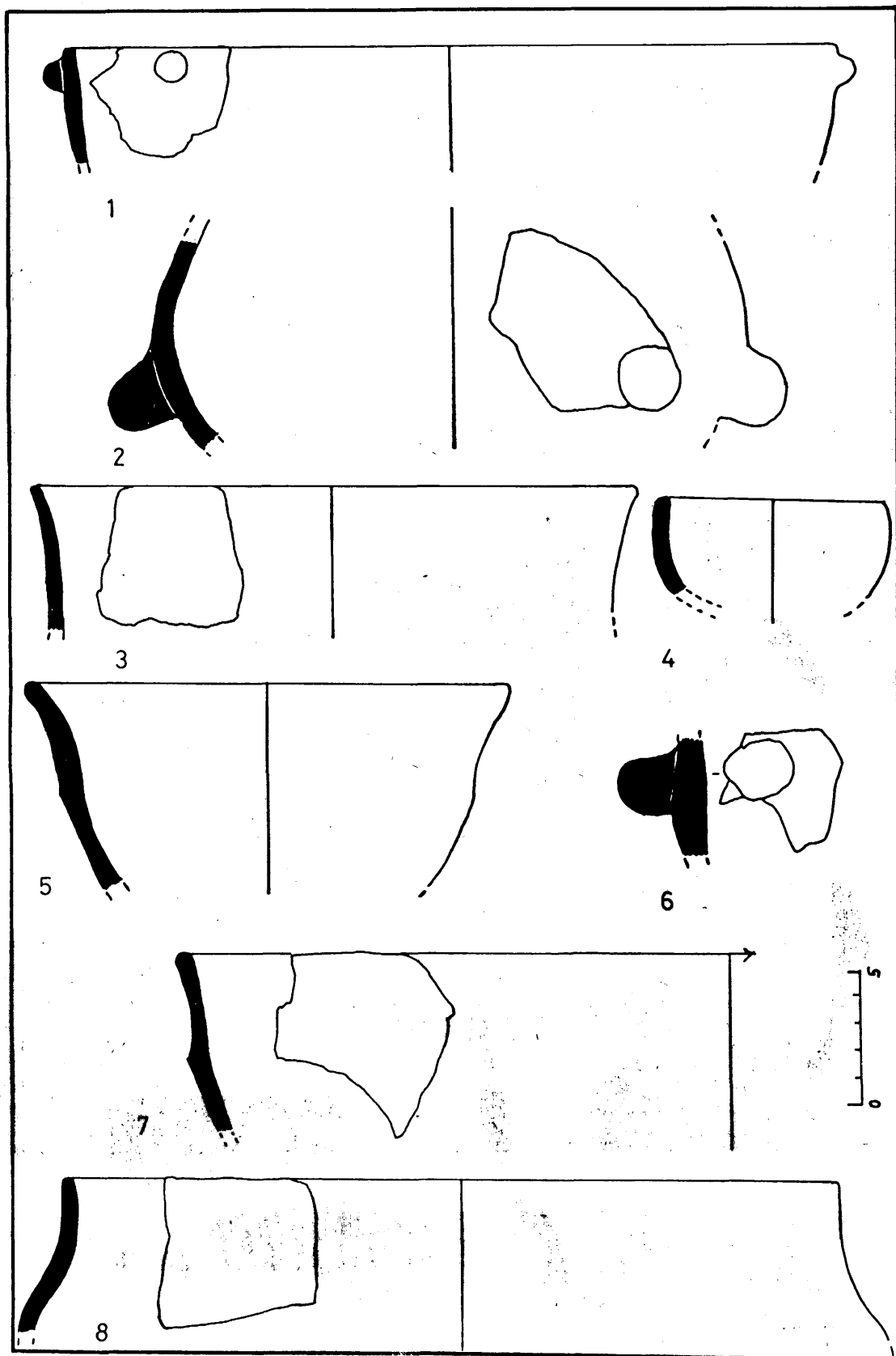
7. kép: 1, 3, 6, 8: 17. obj., 2, 4, 5, 7, 9: 18. obj.

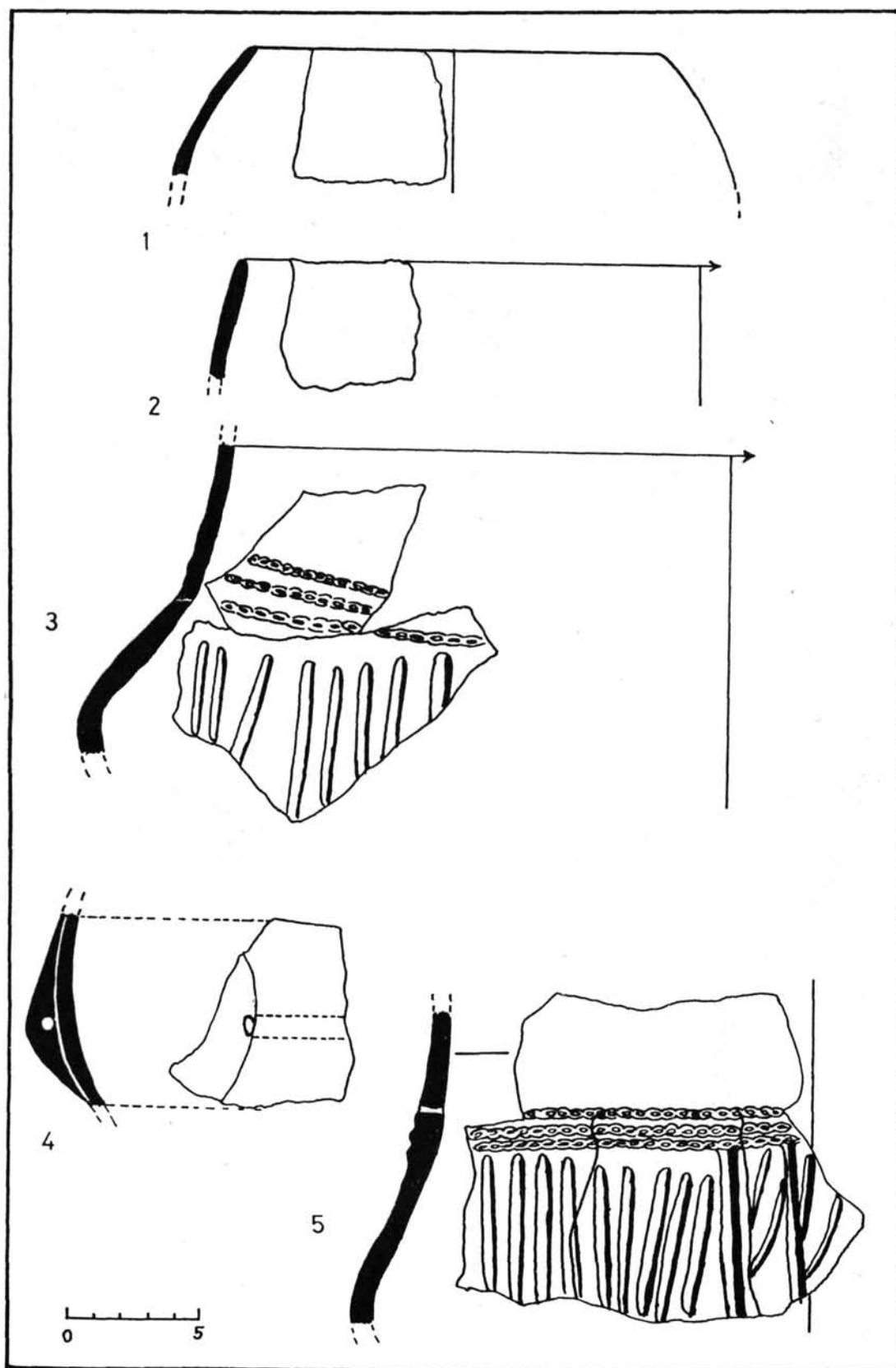
8. kép: 1, 3: 17. obj., 2, 4—10: 18. obj.

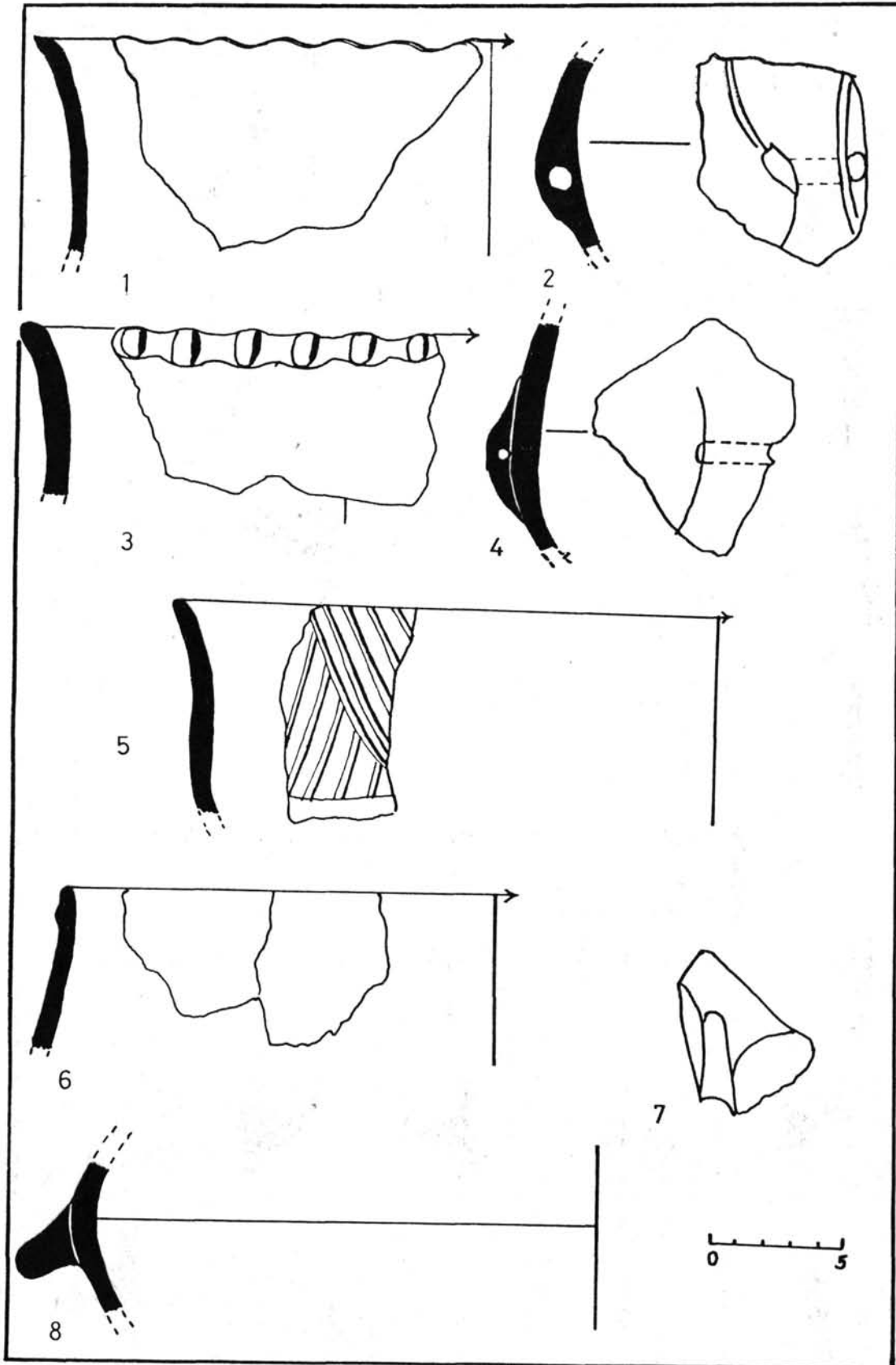
9. kép: 3, 6: 17. obj., 1-2, 4-5, 7-9: 18. obj.

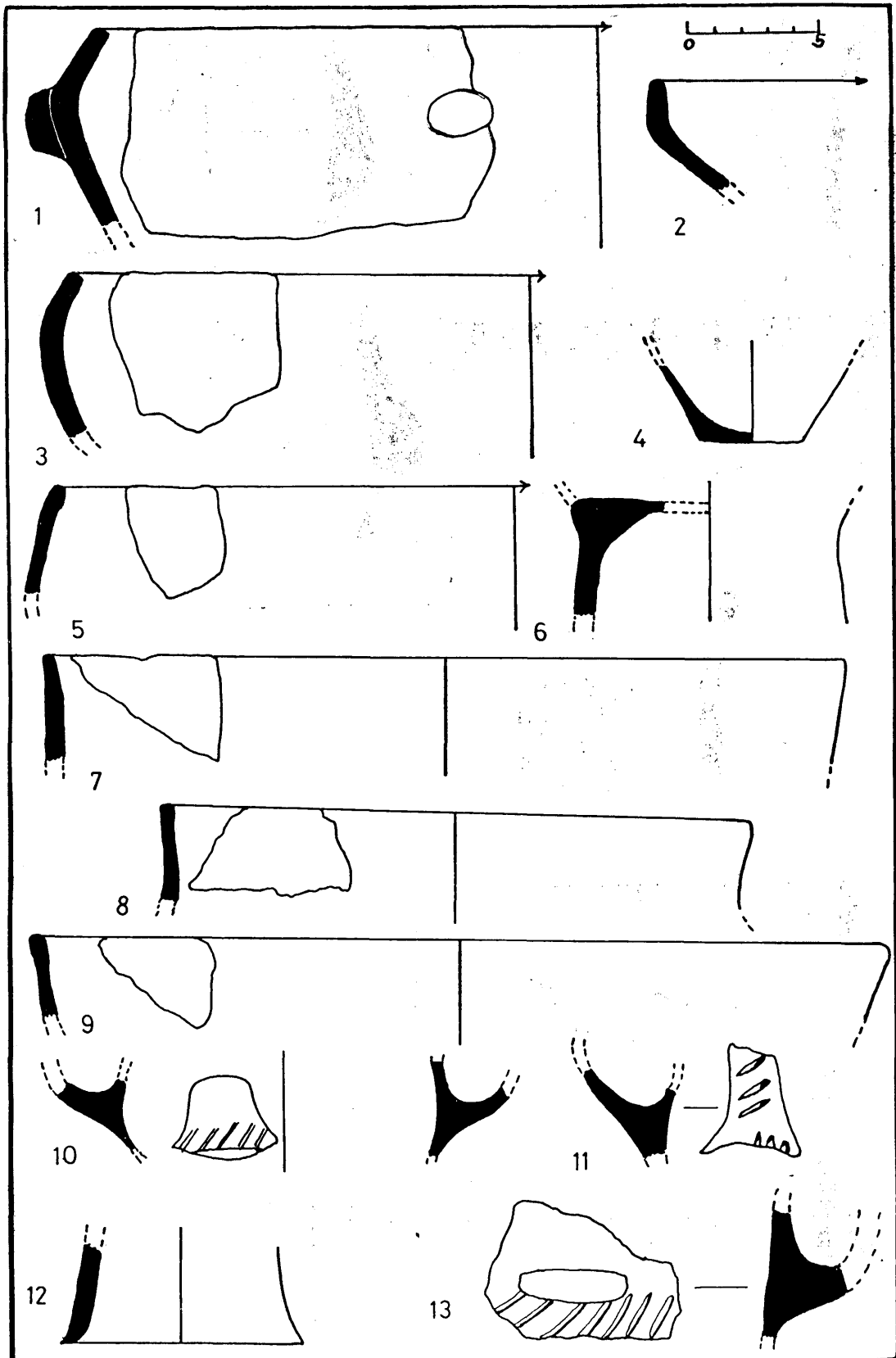
10. kép: 1—8: 18. obj.

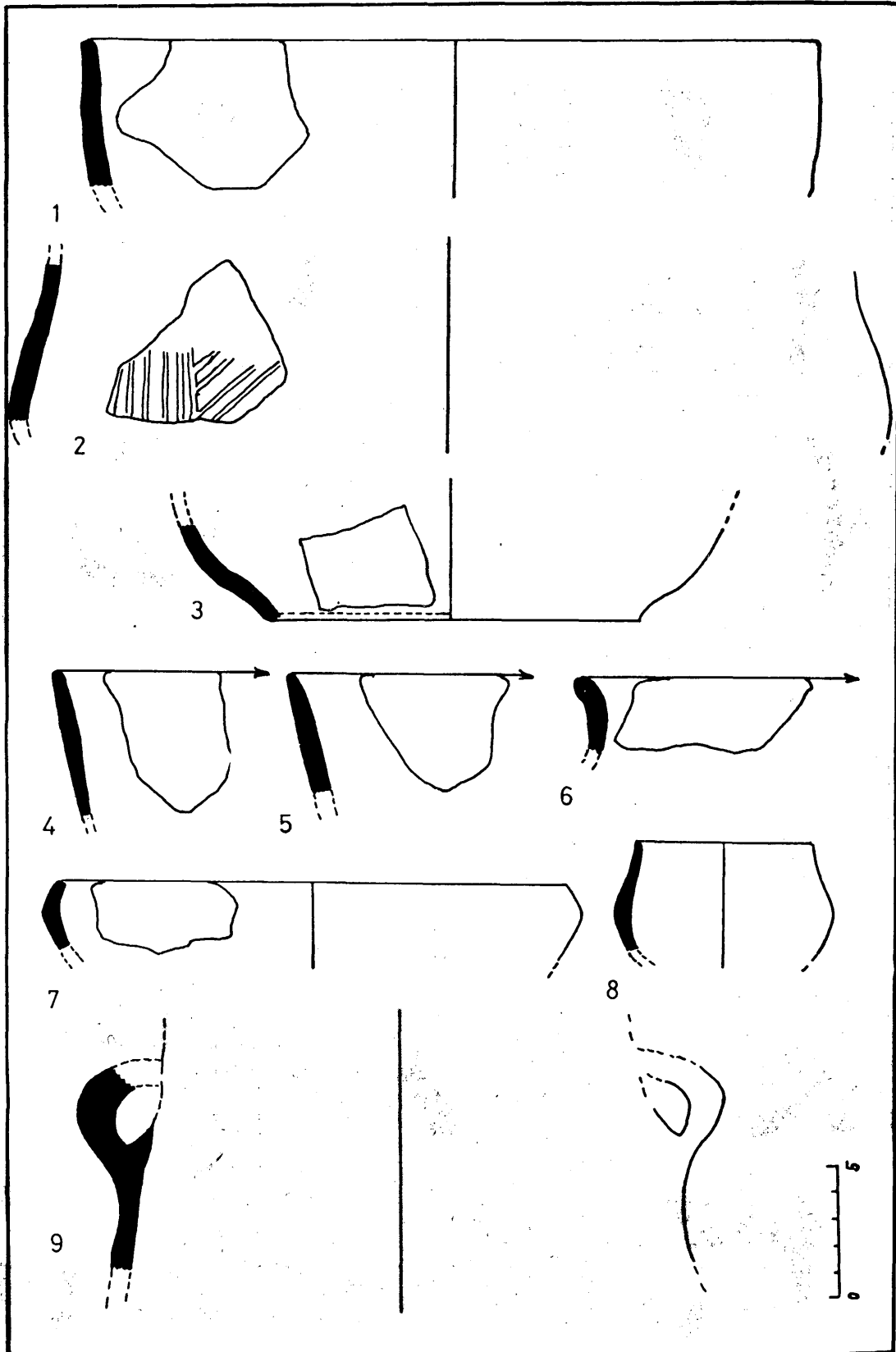
11. kép: 1—2: 19. obj., 3—5: 20. obj.

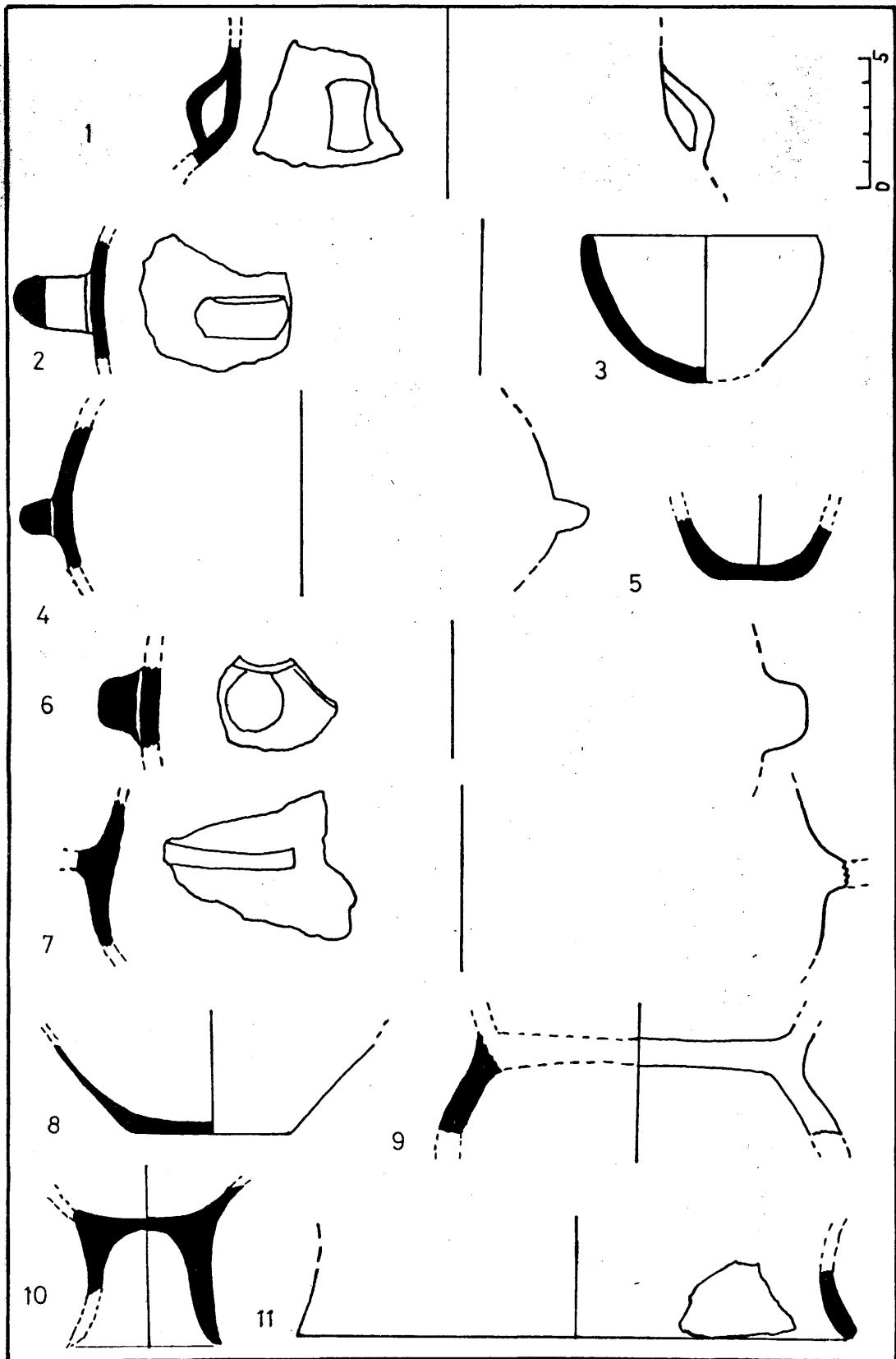
12. kép: 1—8: 20. obj.

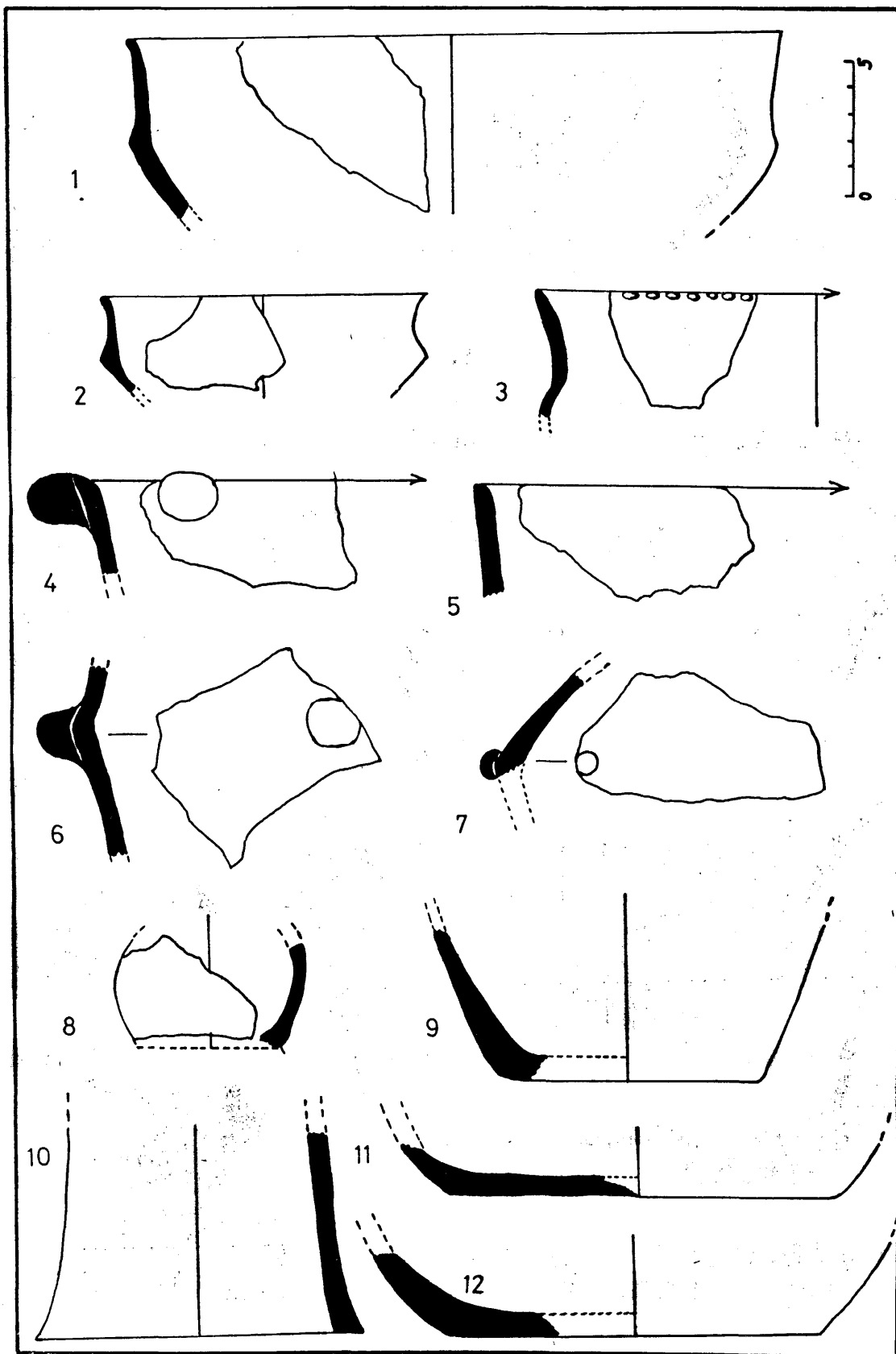
13. kép: 1—13: 21. obj.

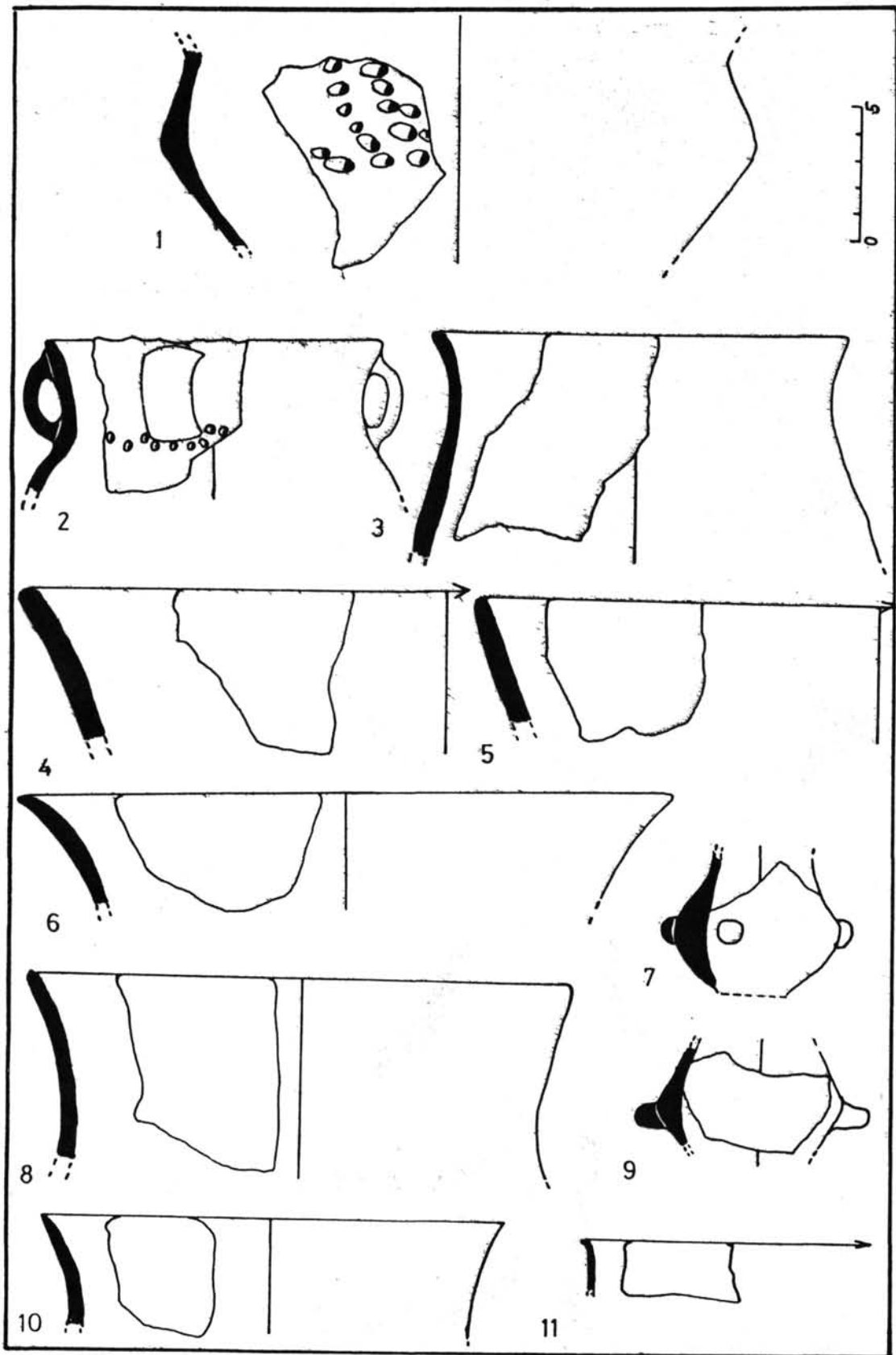
14. kép: 1—9: 21. obj.

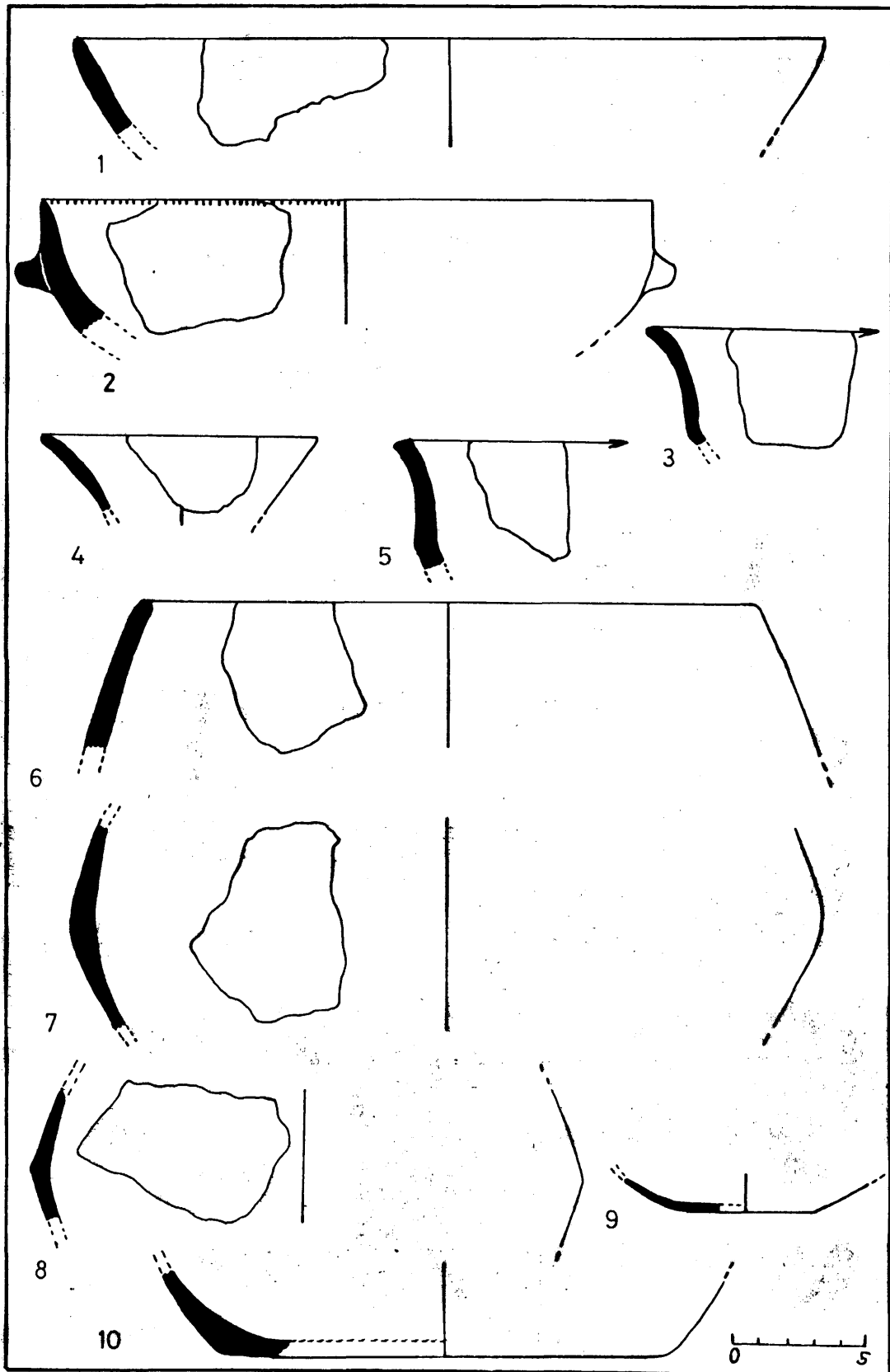
15. kép: 1—11: 21. obj.

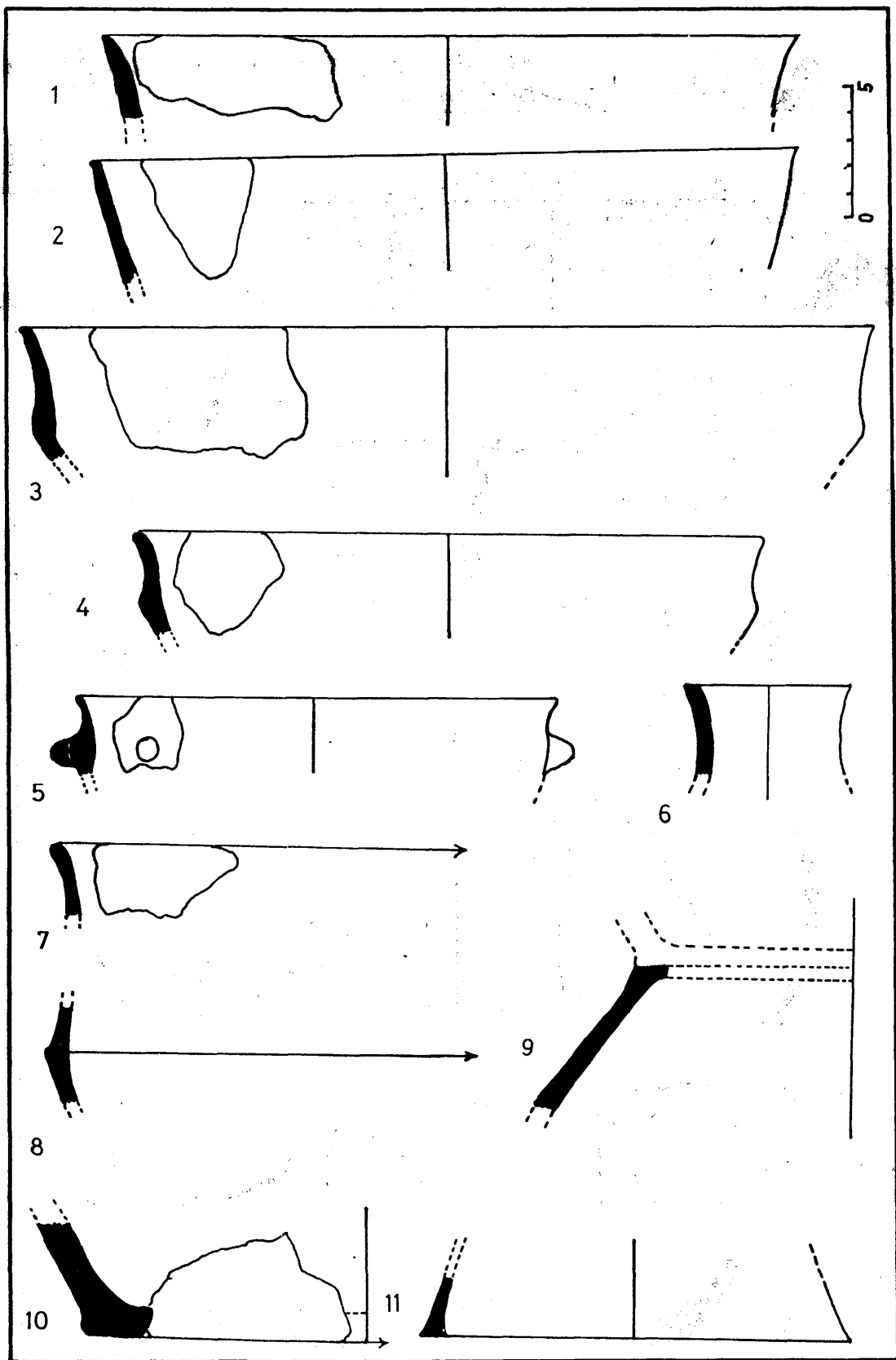
16. kép: 1—12: 22. obj.

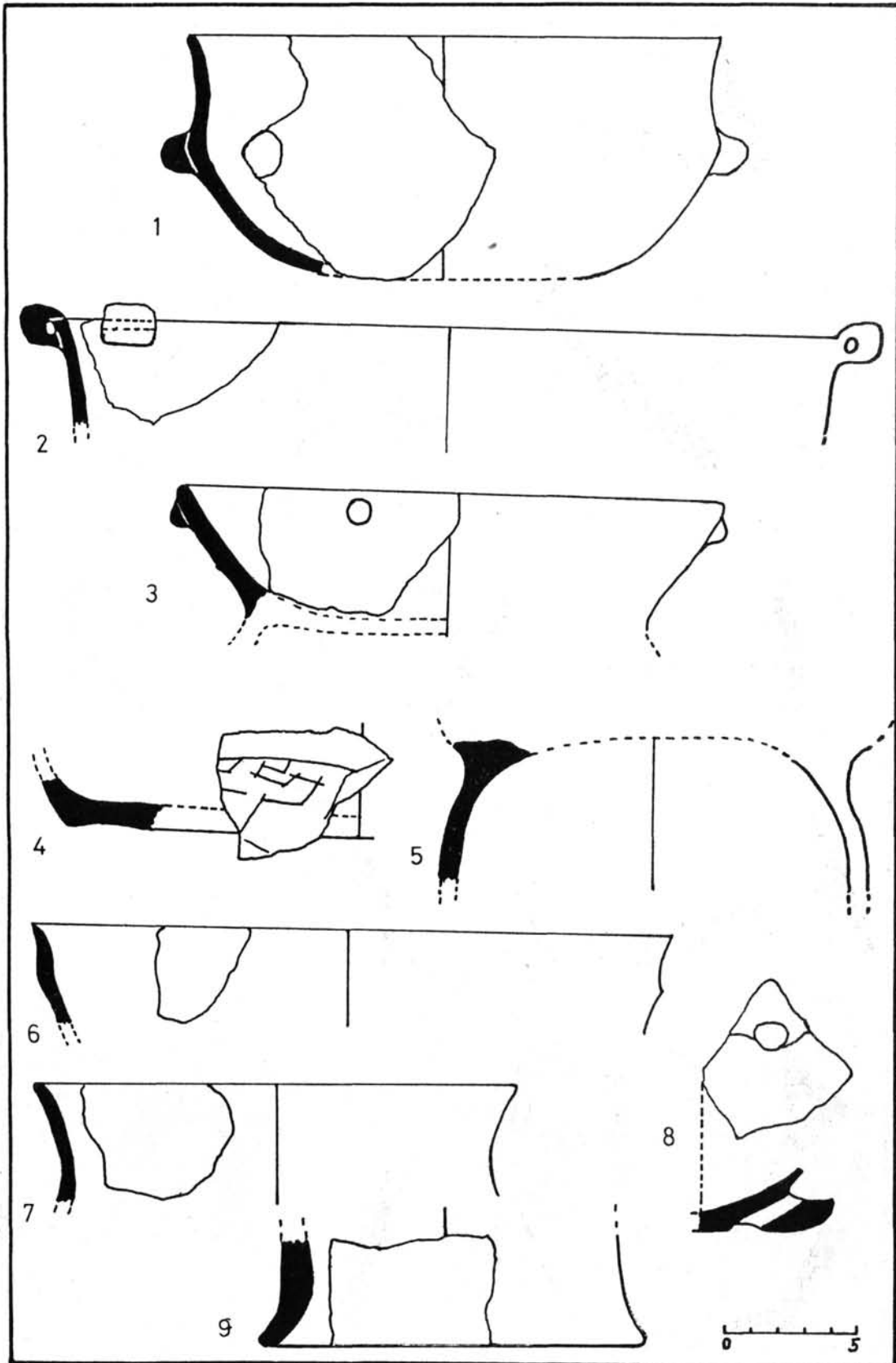
17. kép: 1—11: 22. obj.

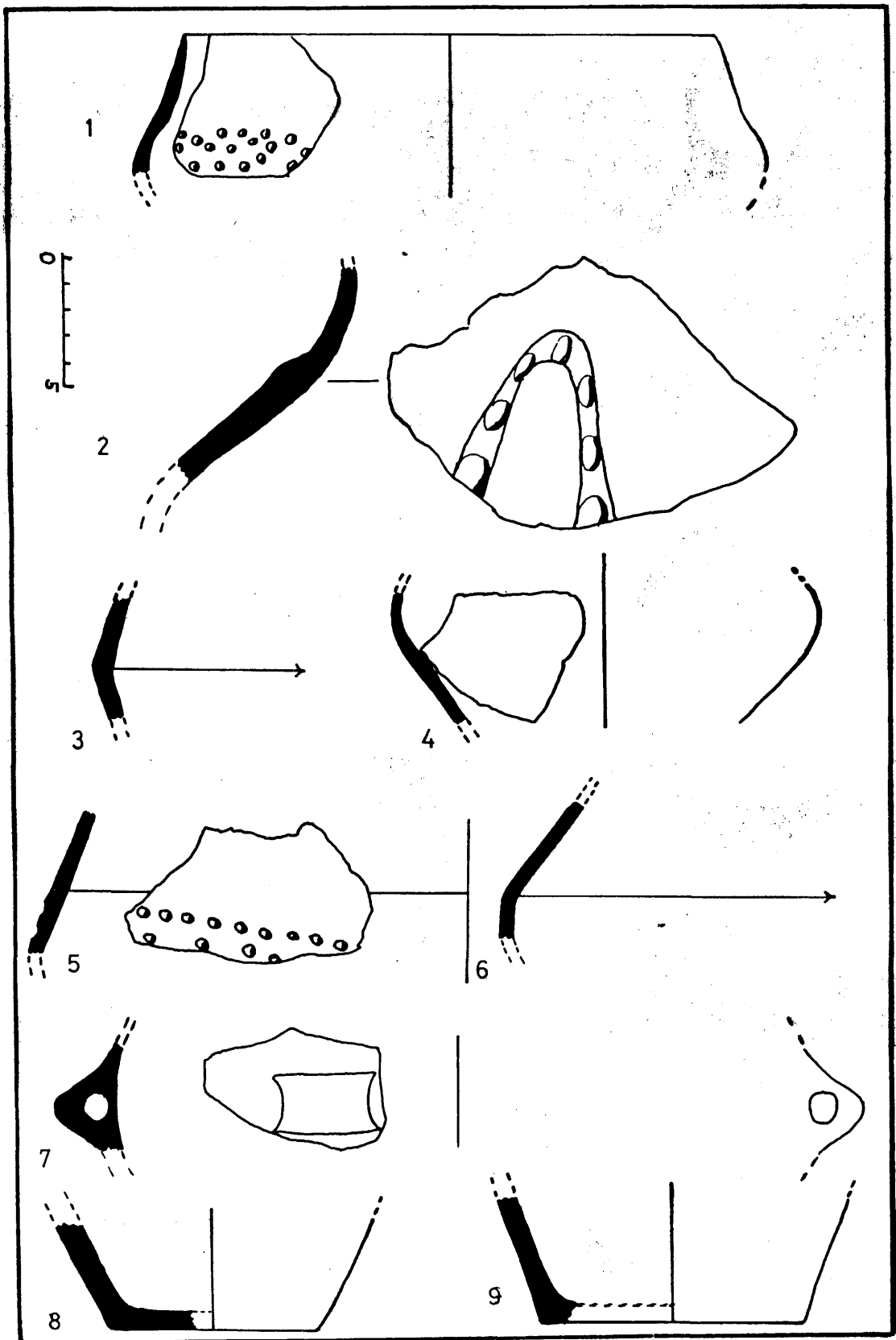
18. kép: 1—10: 22. obj.

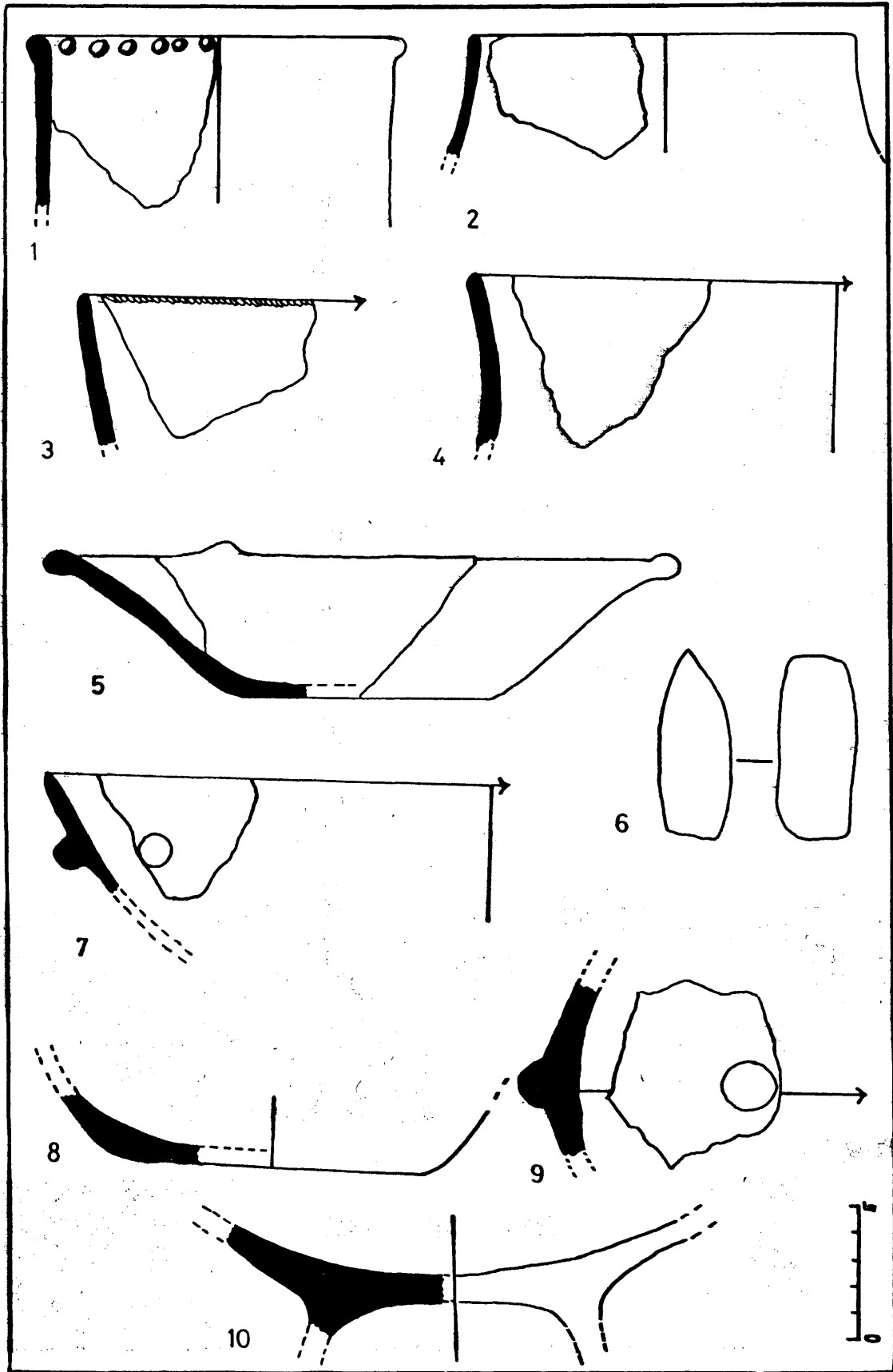
19. kép: 1—11: 23. obj.

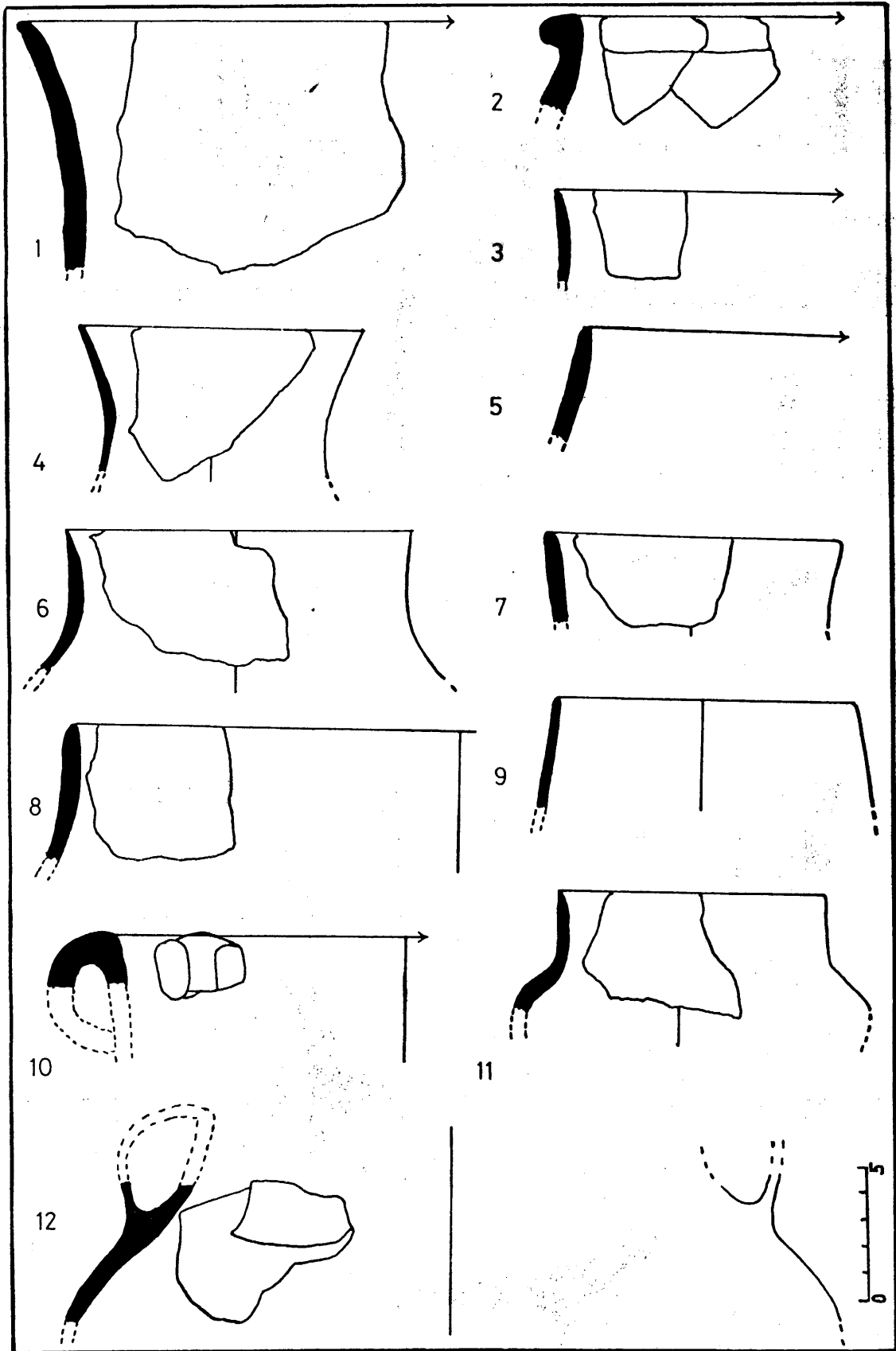
20. kép: 1—9: 24. obj.

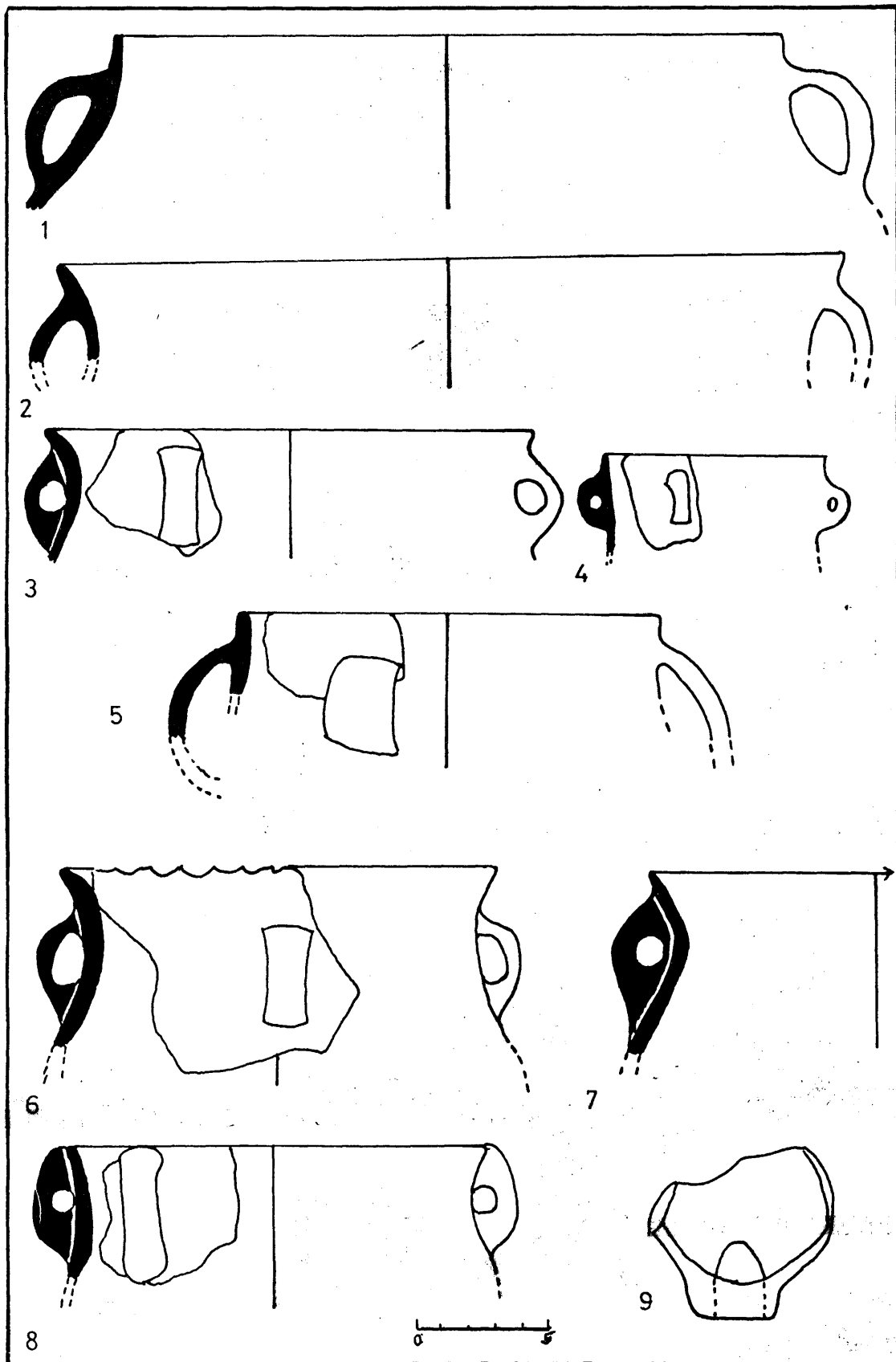
21. kép: 1—9: 30. obj.

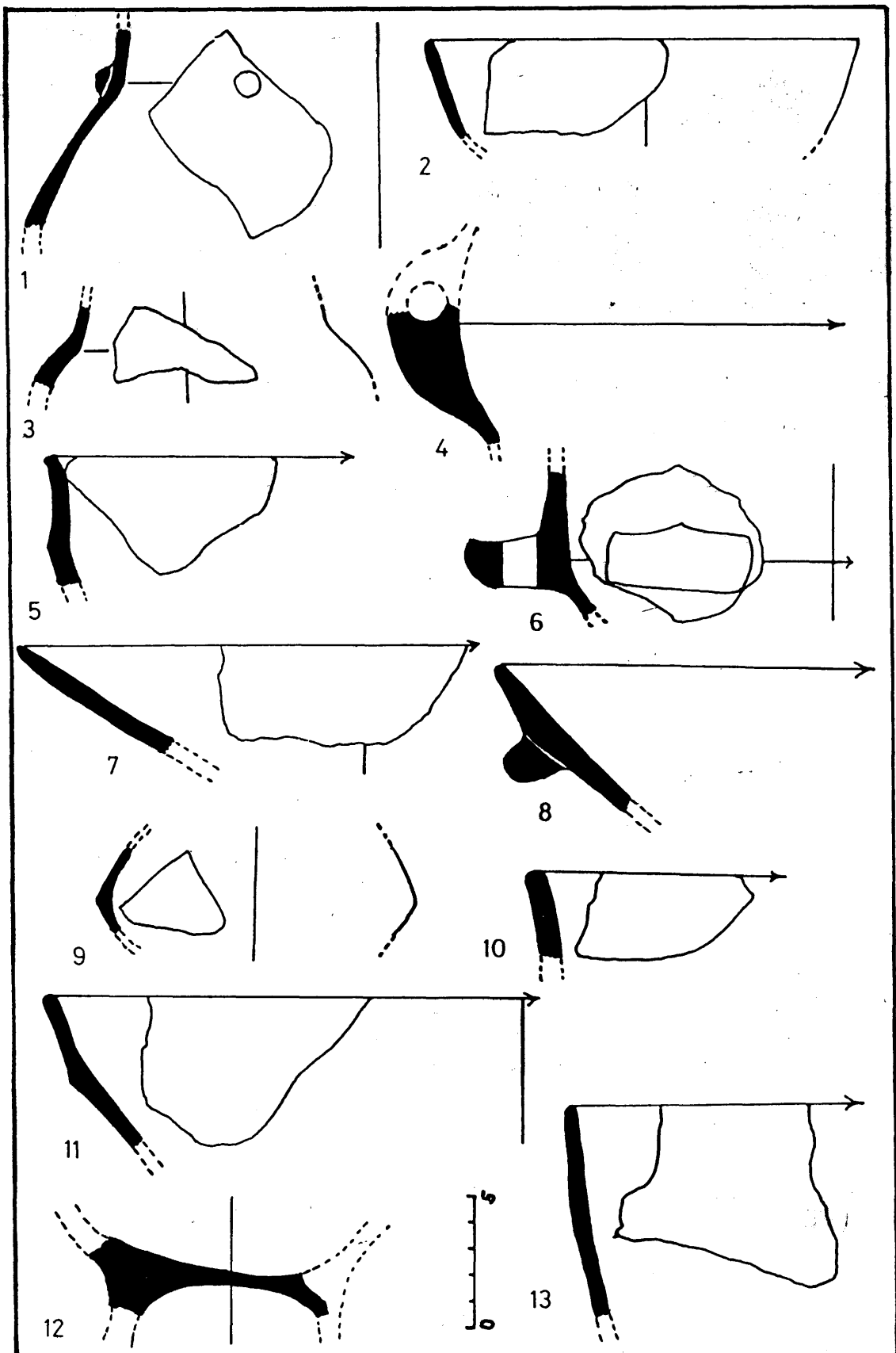
22. kép: 1—2: 31. obj., 3—10: 33. obj.

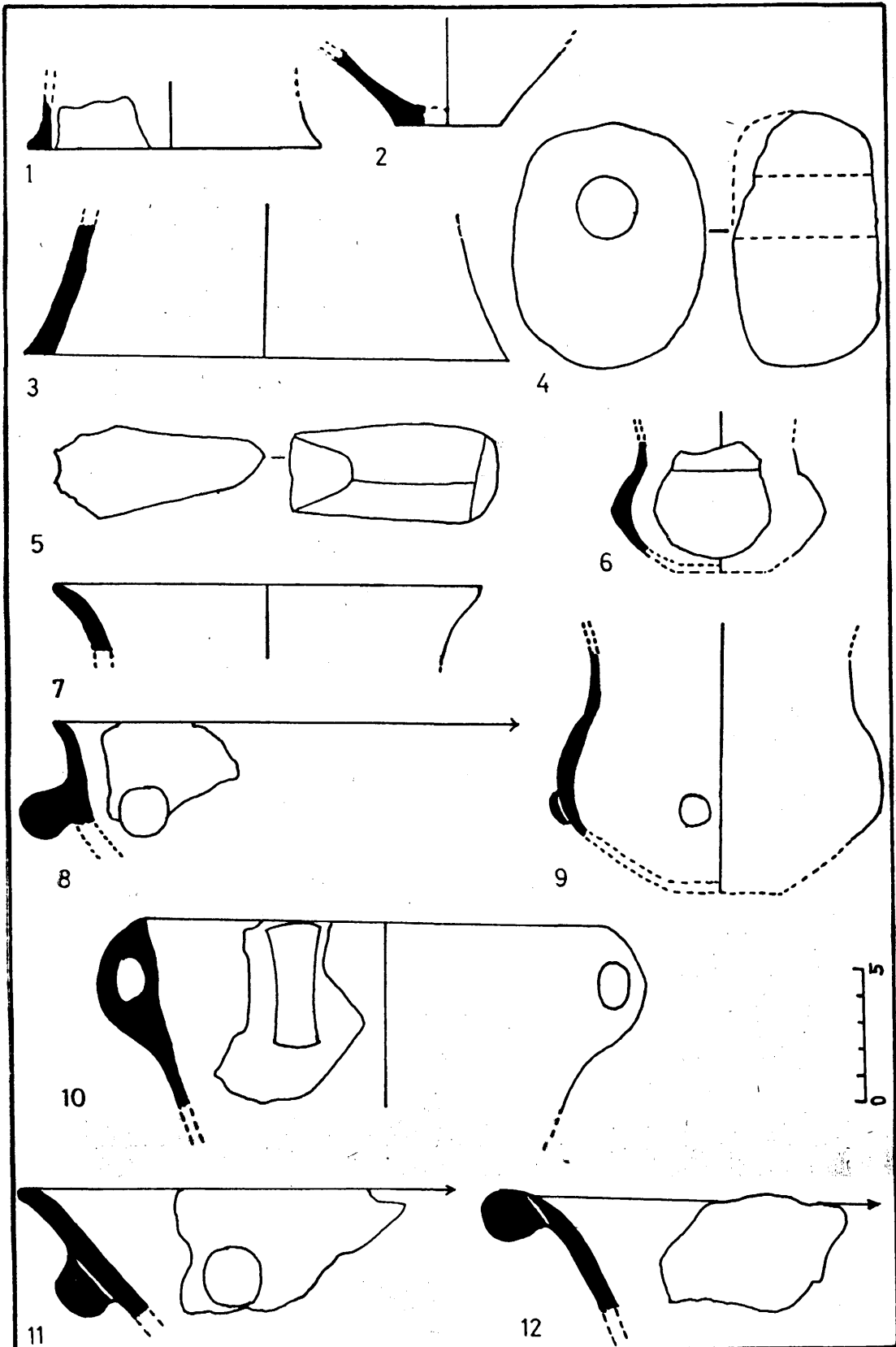
23. kép: 1—12: 34. obj.

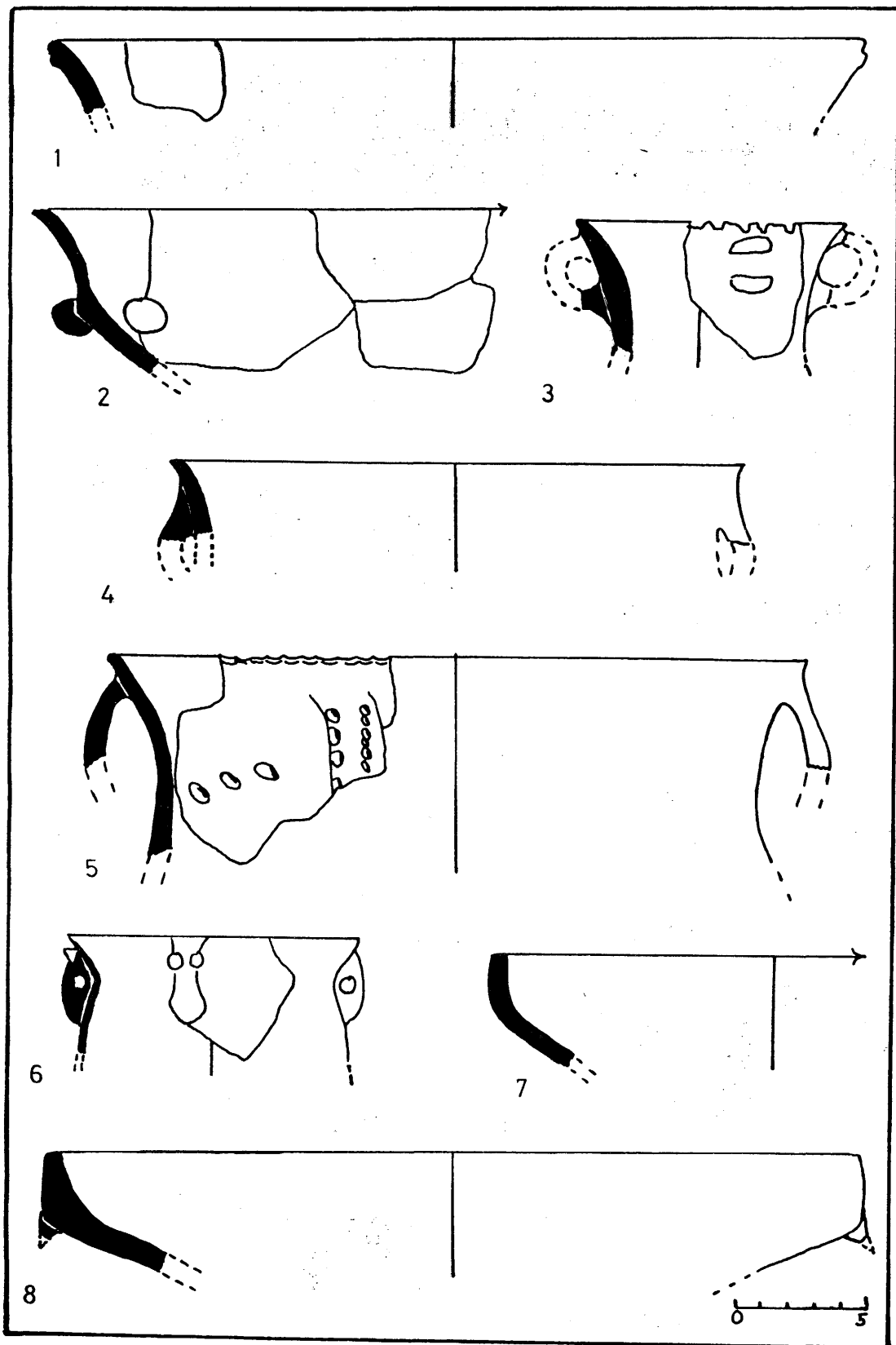
24. kép: 1—9: 34. obj.

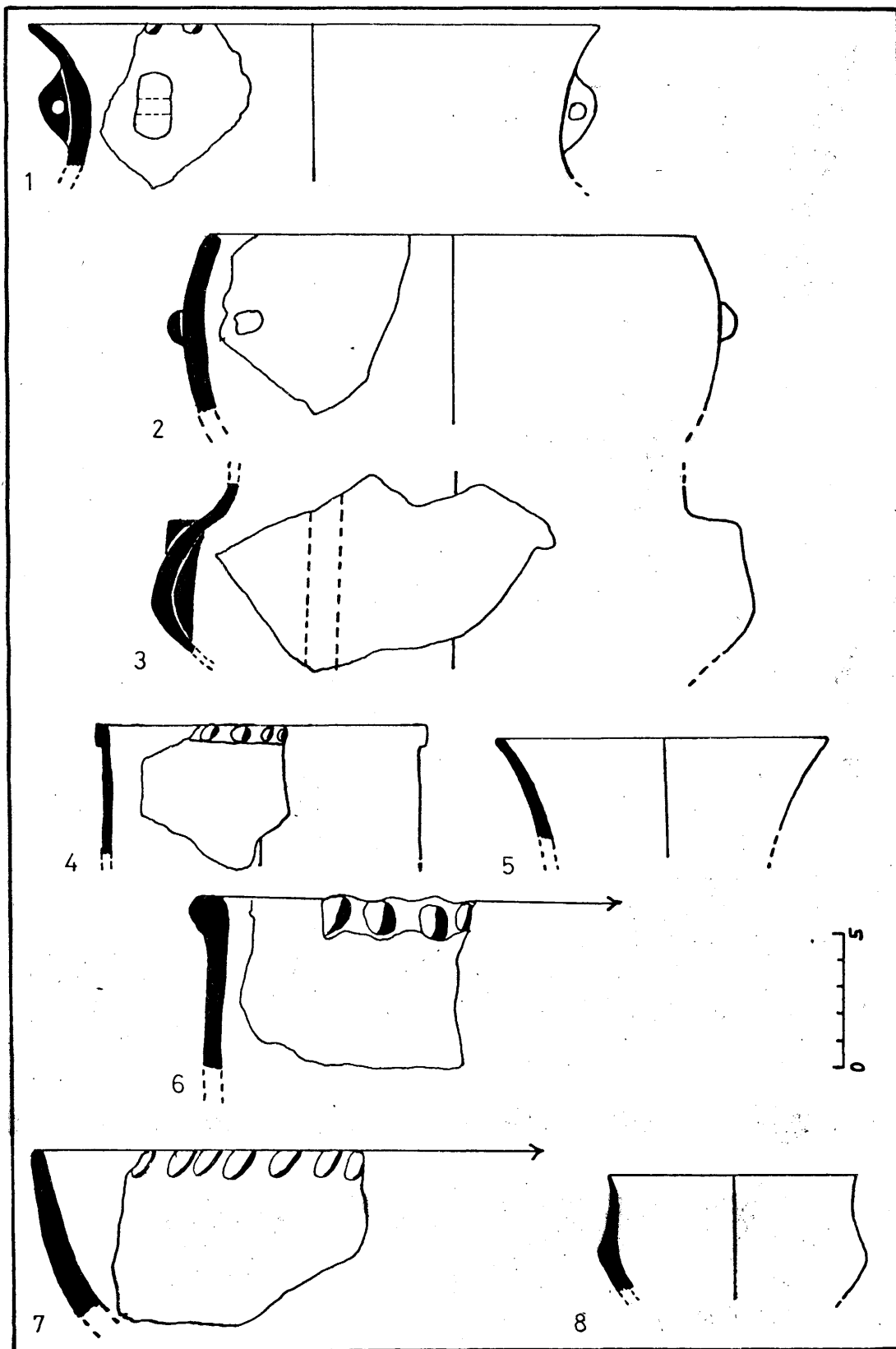
25. kép: 1—13: 34. obj.

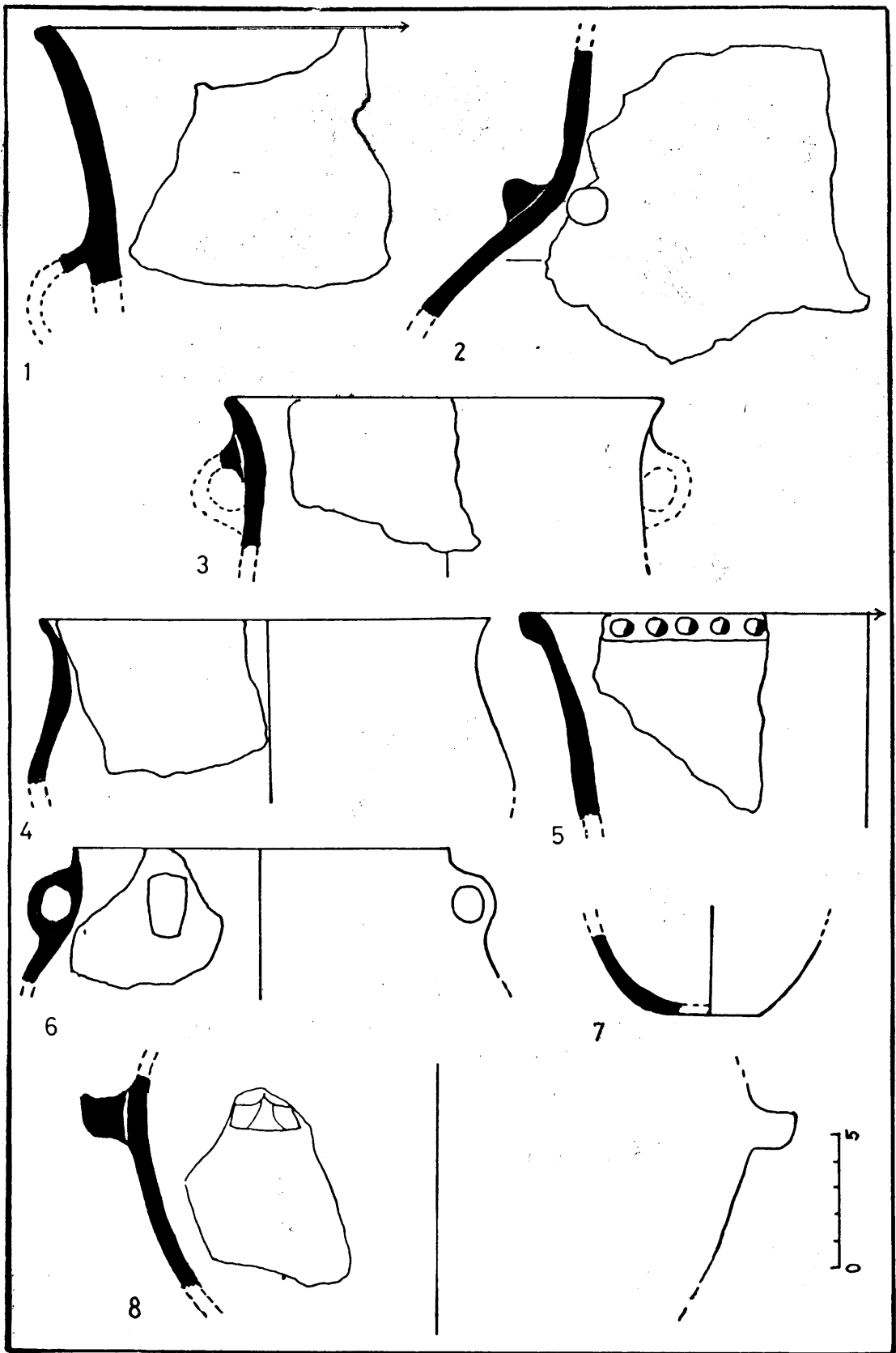
26. kép: 1—4: 34. obj., 5—12: szórvány

27. kép: 1—8: szórvány

28. kép: 1: 6. obj., 2, 5: 18/a. obj., 3-4, 6-7: 31. obj.,
8: 29. obj.

29. kép: 1—8: szórvány